

Biografiske løb og krumspring

- om kroppens sociale tid

af Henning Eichberg

Hvad sker med idrætten, hvis vi tænker (og praktiserer) den ud fra det biografiske, ud fra livsforløbets overskuelighed og uoverskuelighed? - Spørgsmålet leder tanken et skridt tilbage: Hvad skete med både „løbets“ og „livsforløbets“ overskuelighed dengang, da sporten etablerede sig i det moderne samfunds hverdagspraksis? Hvad skete med billedet om (livsfor-)løbets sociale tid? Hvad skete med tiden?

I 1893 udkom Danmarks første omfattende idrætsbog, udgivet af Victor Hansen. Den viste blandt andet nogle folkelige løbformer, som på dette tidspunkt godt kunne tænkes at blive videreudviklet til moderne sportsgrene: sækkevæddeløb (fig.1) og spandevæddeløb (fig.2). Begge to er løbformer med en slags handicap, den ene med en hindring, der får løberen til at snuble, den anden med en last, der gør ham våd, et fornøjeligt syn for tilskuerne. De to idrætter var altså (1.) bevægelsesformer med (2.) konkurrenceelementer, d.v.s. en klar vind/tab-kode, og kunne uden problemer underlægges (3.) en sportslig regeldannelse, med banens afgrænsning, sækkens hhv. spandets standardisering etc. Følger man altså kriterierne, som en nyere sportiv-semiotisk litteratur har stillet op (Digel 1982, Bette 1989, Damkjær 1991), så skulle man antage eller skønne, at der her kunne forventes en logisk udvikling af fornøjelige sportsgrene, lige som man forventede i Victor Hansens tid. Med kraft og behændighed, med vinderkode og regelsystem - og ovenikøbet med en vis tilskuerattraktivitet - ville de føre frem til danske nationale turneringer i spandevæddeløb, til sækkevæddeløb i De olympiske Leges program, til internationale specialforbund etc.

Det skete bare ikke. Hvorfor i grunden?

Tidens moderne konfiguration

Victor Hansens bog indeholdt også et andet billede, som viste en tredje form for løb, nemlig det som faktisk er blevet til den dominerende sportive praksis siden dengang: „hurtigløb“ (fig.3). Holder man billedet ved siden af de ikke-sportslige løbebilleder, så fortæller det meget om det specifikke og karakteristiske ved den moderne sport. Det oplyser især noget om tidens (og rummets) mønstre i denne mainstream af samfundsmæssig praksis og dermed - langt ud over selve sportens grænser - om tidens (og rummets) konfiguration i samfundets fremherskende common sense.

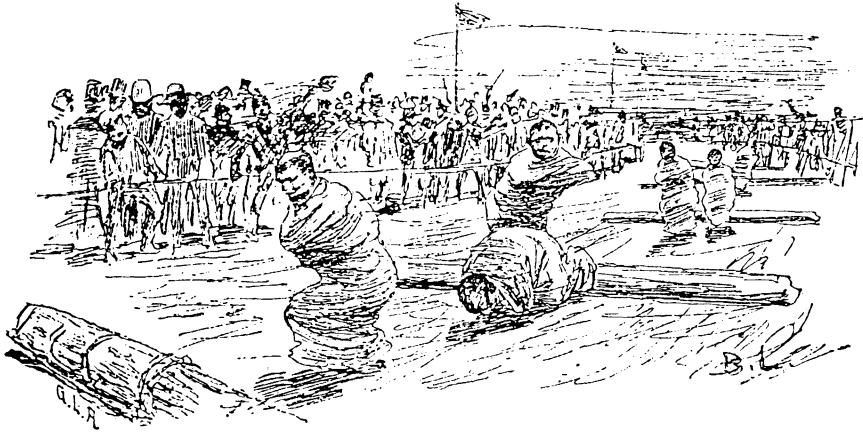
Tiden er, hvad der kan og skal måles gennem uret så præcist som muligt og hvad dermed bidrager til at gøre menneskets præstation objektiv.

(1.) Tiden er *éndimensional*, som man kan se ved løberens regulerede bane. Tiden er lineær som en skala og entydig, d.v.s. ikke polydimensional eller relativ.

(2.) Tiden har en *retning*, ligesom løberne bevæger sig parallelt *fremad* mod målet. De skal f.eks. ikke skubbe hinanden og dermed bevæge sig på tværs af løberetningen, hvad de jo plejede i de gamle folkelige løbekonkurrencer.

(3.) På grund af det imaginerede skalære og direktionale mønster kan tiden inddeles, sammenlignes og klassificeres, altså *måles* og *kvantificeres*. Sportens tid er stopurets tid.

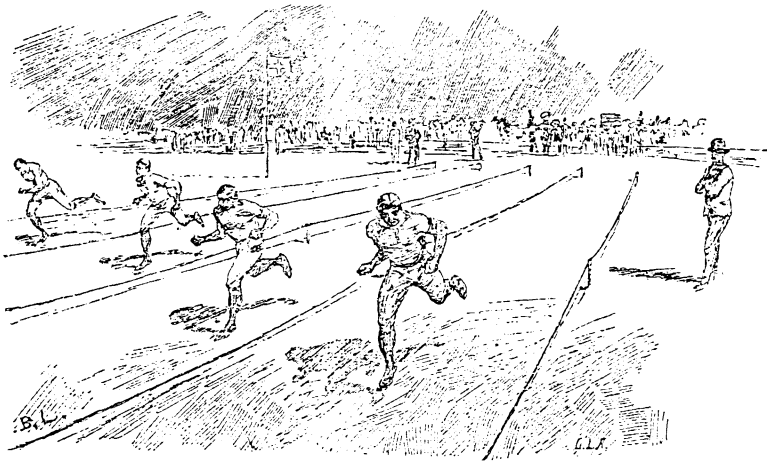
(4.) Kvantificeringen betyder, at tiden kan fortættes i *resultater*, i producerede data i sekunder. (Eller mere generelt: sporten producerer resultater i c-g-s og points.) Disse resultater kan ud over deres situationale her-og-nu sammenlignes med andre og således blive til *rekorder*.



Figur 1 (Victor Hansen 1893)



Figur 2 (Victor Hansen 1893)



Figur 3 (Victor Hansen 1893)

(5.) Men hvorfor skal her kvantificeres, måles og sammenlignes? Thi i sporten gælder det især at vise *hurtighed* og *acceleration*. Derfor hed løbet i 1893 „hurtigløb“, skønt det jo også i sækkevæddeløb, spandevæddeløb, trebensløb, æggevæddeløb og andre folkelige konkurrenceformer havde drejet sig om at blive den hurtigste. Hurtigløbet er derimod noget specifikt. - Accelerationen fordobles på resultaternes plan: Rekorderne vil altid stige hen mod en åben horisont - hurtigere, hurtigere, hurtigere (eller mere generelt: *citius, altius, fortius*). Der er fortsat vækst i sporten ligesom i tiden - og rekorden falder ikke (Eichberg 1978, 1989, Hopf 1981, Penz 1987, 1990).

(6.) Med andre ord - og afgrænsende karakteriseret ud fra sammenligningen - betyder det: der er *ingen snublen* i den sportive tid. Dette kontrasterer skarpt imod de folkelige løbekonkurrencer, hvor det snublende menneske med dets både tragiske og groteske, lattervækkende syn var meget vigtig, ja næsten konstitutivt for publikummets forventninger.

(7.) Sportens tid er heller *ikke konvulsiv* lige som latteren. Den er ikke springende, krampagtig eller uberegnelig. Den er ikke - som den groteske situation - unik i her-og-nu'et. Tiden fortsætter ligeud.

Fremadrettethed, forventning, stræben og så resultatet som en happy end - populærkulturen har varieret denne konfiguration de sidste tohundrede år i mange variationer (Nitschke 1975). Om det var den borgerlige komedie eller kriminalromanen, westernfilmen eller kærligheds-lægenovellen, igen og igen sattes der ansigter på sportens „spændende“ bevægelsesbillede. Det blev modernitetens anden natur.

Karriere - livets rette løb i det moderne

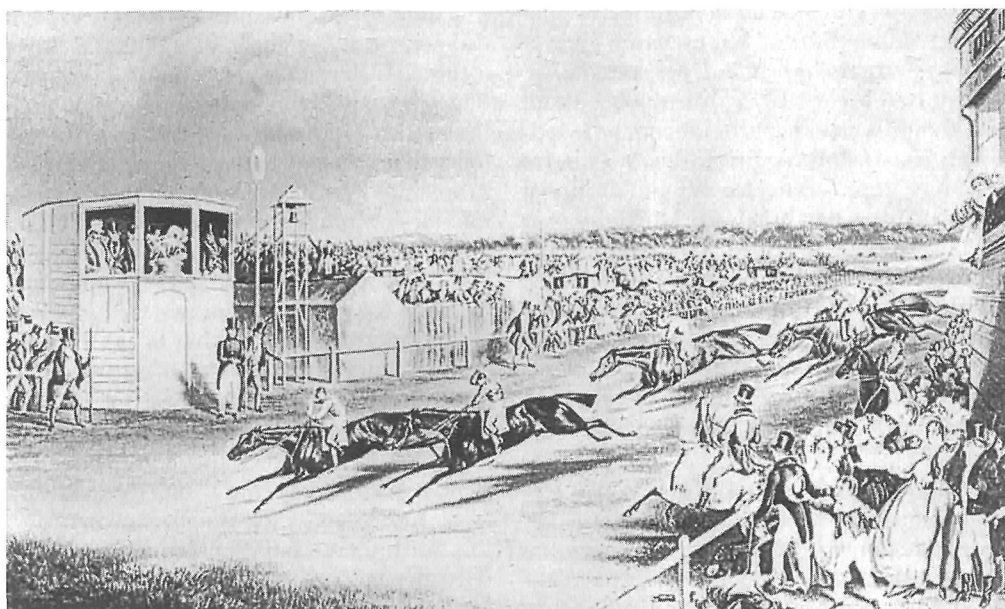
Det moderne hurtigløb kan i Europa spores tilbage til udgangen af 1700-tallet, med forløbere i Englands pedestrianism i 1700-tallets begyndelse. Stopuret som en teknologisk

tingsliggørelse af kvantificeringsprocessen dukkede op i engelsk hestevæddeløb og fodløb i 1730'erne. Tyske filantropiske pædagoger målte deres skoleelevers løberesultater siden 1780'erne. Innovationen i løbets felt var imidlertid ikke noget isoleret. Den kropsliggjorde et adfærdsskifte af fundamental samfundsmæssig betydning. Og den affødte direkte virkninger på samfundets bevidsthed, i det hurtigløbet blev en sanselig basis for nogle fundamentale begreber, som moderniteten siden har brugt til at beskrive menneskets forventningshorisonter. Gennem sin kropslig modellering af tiden gjorde det sportslige hhv. det gymnastiske løb især anskueligt, hvad samfundet begyndte at kalde „karriere“ og „fremskridt“.

„Karrieren“ - fra fransk „la carrière“, løb, hurtighed - havde i den tidlige nutid betegnet hestens hurtigst mulige gangart. Man talte om den flyvende og den strakte karriere. Snart blev karrieren også til løbebanen, d.v.s. til det anlæg, som regulerede hestens hurtiggallop i rummet, mellem barriererne. Da den engelske pedestrianism rejste sig med sin tætte tilknytning til hestesporten, overførte man betegnelsen til fodløberen og dens løbebane. Karrieren beskrev nu menneskets endimensionale bevægelse med dens fremtidsrettede dynamik og lineære rumlige udstrækning - at løbe frem i den givne retning for at opnå et resultat. Herfra kunne billedet og ordet smitte af til pædagogikken hhv. til den moderne forestilling om det professionelle liv. Karrieren blev til - sagt på engelsk - a person's course or progress through life (Oxford 1971, Ord-bog 1966).

Livet kunne nu efter det sportive mønster imagineres som en bane, som fulgte en bestemt tidsøkonomi, fremad- hhv. opadmobilitetens rationalitet. Victor Hansens hurtigløbsbillede fremstillede derfor både en fysisk karriere som sportens løbebane og en karriere i overført betydning, menneskets livsløb eller professionel stræben.

Konfigurationen kontrasterede skarpt de tidligere livsudkast i den vesterlandske historie. Hverken en bonde eller en håndværker eller købmand kunne i middelalderen have forestillet sig sit eget livsprojekt på en lignende fremadgående måde, heller



Ascot Heath hestevæddeløb, efter F.C. Turner (Wilder 1980).

ikke en adelsmand. Målet lå ikke før øjnene, derimod mange forskellige mål for at leve eller overleve. Det betyder ikke, at der ikke var mobilitet i middelalderen. Stereotypen om middelalderens immobilitet er snarere en af modernitetens fantasmer. Både regionalt og socialt - hvad angår rigdom, magt og røveri - var middelalderen fuld af bevægelse, men altså uden „karriere“. Den nyere historiografi taler af og til om den middelalderlige feudalitets „hierarki“, men hvor vi ud fra vores moderne forestilling ville forbinde det hierarkiske med et opstigningsperspektiv, der manglede dengang både forestillingen om og erfaringen med fremadvægelse i den moderne forstand. Det som ved tilbageskuende omfortolkning - måske kommer nærmest til en opadrettet mobilitetsmodel, skønt begrænset til et bestemt samfundsområde, var gejstlighedens vej gennem kirkens hierarki: fra munk over abbed og biskop til pave. Men heller ikke dette kunne tænkes som „avancement“. Hurtigløbet som løb om tiden var jo ikke tilstede i den folkelige praksis. Grotesk- og snubleløbet kunne ikke tjene til et socialt billede om ligeud-rettet fremad-stræben. Det var altså ikke mindst kirkens og folkets krops-

kulturer, som viste, at det moderne „livets løb“ ikke bare fortsatte eller rationaliserende videreførte tidligere mobilitetsmønstre.

Den tidlige nutids embedes- og territorialstat, især i dens udgave som enevældsstyre, kom nærmere til forestillingen om avancement ved at skabe pyramider af embedsrang, som man fra trin til trin kunne bevæge sig opad i. Især de nyudviklede militærhierarkier kunne på visse tidspunkter - i 1600-tallet - give folk en chance til at avancere fra menig over kaptajn til general. Men heller ikke dette kunne tænkes som mobilitet i den moderne forstand. Der forblev et dybt historisk skel mellem „rangorden“, „meriter“ og „avancement“ i absolutismens barokke samfund på den ene side og „mobilitet“, „karriere“ og „præstation“ i det moderne samfund på den anden. Embeds- og militærstatens pyramider var mere rumlig-statiske end tidsdynamiske og ovenikøbet præget gennem den mere eller mindre rigide grænse mellem adel og ikke-adel, mellem officer og menig. Det kropslig-reale karriereløb var jo heller ikke dukket op endnu i den folkelige praksis. Adelseksercitierne - dans, fægning, ridning, voltigieren, eksercits, boldhustennis - kendte intet til vædde-

løb, mens folket fortsatte sine groteske løbekonkurrencer og dystformer. Kropspraksis og sociale mønstre hang ganske vist sammen, gennem deres socialgeometriske konfiguration (hvor hestens „carrière“ og militært „avancement“ havde deres plads), - men altså ikke som moderne mobilitetsforventning.

Skolevæsenet illustrerede forskellen. Skolen som institution og indlæringen som social praksis havde eksisteret i århundreder (og i mange kulturer), uden at have med linæar fremadstræben at gøre. Det være middelalderens klostere eller skoleklostre (hvor man kunne forblive hele livet), håndværkets mesterlære eller baroktidens ridderakademier, den indiske gurus ashram eller sufi-mystikerens islamskole zawiya ... Skolens tidsorienterede streamlining derimod var specifikt moderne. Den kombinerede princippet om at inddele indlæringsprocessen efter aldersklasser - et trin, en alder - med princippet om at objektivere og måle præstationer gennem karakterer og periodiske eksamensbevis - et trin, en præstationsgrad. Først omkring 1800 slog aldersklassen som organisationsprincip og præstationsprincippet med karakter-skalaerne i de vesterlandske skolesystemer fuldt igennem (Ariès 1960, Dohse 1963). Først nu kunne dannelsen og livsudkastet ses i sammenhæng som et ensrettet karriereløb fra tidstrin til tidstrin.

Det betyder ikke, at karrieren faktisk og reelt blev til ethvert menneskets personlige erfaring under moderniteten. Livsformsanalysen, der går i dybden med forholdet mellem tid, arbejde, familiemønstre og identitetsdannelse, leder opmærksomheden hen på fundamentale differentieringer i de sociale klassers tidsbrug (Rahbek Christensen 1987). Strikt set, blev det kun én livsform blandt fem, der voksede frem på grundlag af en (intentionelt) karrieremæssig gennemorganisation: karrierelivsformen. Kun her finder man en - livsplanmæssig intenderet - streamlining i anvendelsen af dannelseskapital, fritid og arbejdstid. Lønarbejderens livsform havde og har derimod ingen åben horisont. I stedet for linien fra start til mål finder man her snarere en todeling mellem „nødvendighedens rige“ (lønarbejdet) og

„frihedens rige“ (fritid). Lønarbejderens livsform var imidlertid tilgængelig for karrieremæssige (om-)fortolkninger - „enhver er sin egen lykkes smed“. (Smeden kunne her forstås som håndarbejderen, der gennem dygtighed, flid og selvdannelse kunne blive værkfører, ingeniør og virksomhedsleder.) Hvad der manglede ved denne mytes personlig-professionelle realisering, kunne industriarbejderen også erstatte gennem klassepolitiske projektioner: om fremskridtets kollektive forhåbninger, lys på horisonten og forbedringsens samfundsmæssige lov-mæssighed. (Eller igen i det individuelle: fra arbejdet ved maskinen over fagpolitiske selvstudier til funktionær og socialistisk folketingsmand.) På denne måde blev også lønarbejderen en specifik moderne livsform og fundamentalt forskellig fra førmoderne plebejiske livsformer.

De to nævnte livsformer - den karriereorienterede og lønarbejderen - blev samfundspolitisk hegemoniale i modernitetens proces og prægede i høj grad den samfundsmæssige mytologi om fremadbevægelsen. Eller skal man sige det omvendt: at de nye kropspraktikker og -erfaringer bevirkede eller virkede ved de nye klassers streamlining og psykosociale modellering? I hvert fald støttede den kropslig-reale fremadbevægelse i sportens løb de klasse-mæssige mytologier, dannede deres semantiske reference og erfaringsmæssige basis. Sagt på en tilspidset måde: *Uden karriere-løb ingen karrierelivsform.* (Det er ment som samfundsmæssig sammenhæng, ikke som individuel nødvendighed.)

Andre livsformer forblev - som sagt - udenfor den nye mobilitetsmodel. Store dele af den selvstændige livsform - bønder især - fulgte ikke karrieremønsteret. Men først og fremmest kvinder - husmoderlivsformen, men også baglandskvinden - stod karriereerfaringen fjernt. (Imidlertid var her også muligheder for sekundært - gennem identifikation med deres mænds myter - at „opleve“ karrieren.) Det virker næppe tilfældigt, at det ikke var disse livsformer, der frembragte den tidlige sport og hurtigløbet.

Fremskridt - samfundets bevægelsesmyte

Hvad „karrierens“ myte fortalte om individets liv, fortalte fremskridtsbegrebet om det kollektive liv. I 1820/30'erne kunne man finde ordet „Fortschritt“ f.eks. på den fane, som fodløbernes forening hvert år viste frem i Wiener Prater (Oettermann 1984, s. 62, 66). Fodløbernes broderskab var en slags lav af folk, der stod eller havde stået i adelige tjenester som budbringere og andre hurtigløbende tjenestemænd. I overgangen til det moderne samfund blev de udkonkurreret af postvæsenet og de nye transportteknologier og prøvede at overføre deres kunnen til nye, dels cirkusagtige, dels sportive fremvisningsformer. Herved reklamerede de gerne for sig ved deres tidsresultater og med stopuret som logo, et udtryk for deres (halve) modernitet. I Wien holdt de hver 1. maj deres forårsfest i forlystelsesparken Prater med kapløb om trofæer. Løbefesterne var populære hos publikummet siden 1700-tallets udgang og op til 1847, hvorefter de forsvandt, sammen med adelsklassens sociale hegemoni, i revolutionsprocessen og blev senere erstattet gennem løbesporten. „Fortschritt“ - fremskridt - betegnede altså bogstaveligt hurtigløbets fremadskriden.

Hvad sporten (eller før-sporten) indskrev i kroppen, blev i den samme epoke til et politisk-socialt begreb. „Fremskridt“ på (røde) faner ved 1. maj-festen - dette leder tanken i dag snarere hen til de ritualer, der forenede den socialistiske del af arbejderklassen et halvt århundrede senere. Her var fremskridtet blevet fra det kropslig-bogstavelige hurtigløb til en politisk vision om samfundets „løb“. Den nye betydning havde udformet sig siden 1830'erne med „Fremskridtet“ som det politiske „Bevægelsesparti“ og med den demokratiske venstrefløjs slagord og avistitler som: Avanti, Vorwärts, Fremad, Der Fortschritt, Revue du Progrès, Progress, Fremskridtsmand.

Fremskridtets konkrete politiske indhold var altid kontroversiel - skulle det betyde det borgerlige fremskridt i liberal forstand (som f.eks. hos den tyske „Fortschrittspartei“ 1861) eller bøndernes fremgang eller

den socialistiske progress efter proletarietets præmisser? Civilisationens eller kulturens fremskridt? Fremskridt på naturens bekostning? Fremskridt som fremmedgørelse? - Uklarhederne hæmmede imidlertid ikke begrebets gennemslagskraft. Tværtimod, den indholdsmæssige forvirring gjorde bare endnu klarere, hvor magtfuld begrebets „formale“, konfigurale, bevægelsesmæssige overbevisningskraft var. Endog de „konservative“ og „reaktionære“ kræfter begyndte at forstå sig selv i fremadbevægelsens kategorisystem. De ville gøre fremskridtet langsommere og mere besindigt (og blev polemisk kaldt: „stilstandsfolk“), eller de ville gå helt tilbage til løbets startpunkt (kaldt „tilbagegangs parti“) eller søge „det sande fremskridt“ i overensstemmelse med menneskets „egentlige natur“.

Fremskridtsbegrebet var imidlertid ikke kun politisk. Det var mere grundlæggende samfundsmytologisk - og antog sin form som sådan allerede omkring århundredskiftet 1800 (Koselleck 1975). Hos forfattere som Immanuel Kant i Tyskland og Condorcet i Frankrig kan man i 1780/90'erne følge, hvordan den indtil da brugte plural af forskellige fremskridt - „Fortschritte“, „Progresse“ - blev udjævnet til en eneste løbebane, fremskridtet. Ældre forestillinger om cykliske op- og nedture, om stræben efter fuldkommenhed og perfektibilitet, om fremskreden i forskellige retninger og perfektioneringer i det ene eller andet felt, om former for vækst, fremgang og bevægelse smeltede sammen til et eneste fremskridt med stort F. Det lå på linie - og var i grund og bund identisk - med begrebet „historie“ (i stedet for historier) ligesom med „udviklingen“, „evolutionen“ (i stedet for evolutioner). Nu var der pludselig kun én løbebane i historien, og forskellen mellem de forskellige samfund eller kulturer bestod af de forskellige „trin“, som et folk havde opnået, hhv. den hurtighed eller acceleration, som et folk bevægede sig fremad med.

Hurtigløbets overbygninger

...

Fremskridtets mytologiske billede udformede sig i mange forskellige samfundsmæssige praksis- og tankeområder, i ideologier og teknologier. *Evolutionismen* i filosofien, antropologien og sociologien byggede på forestillingen om en ensrettet vej fra vildskaben over barbariet til civilisationen - og til mere og mere civilisering på stædigt højere „trin“. I filosofien udtrykte G.W.F. Hegel i 1820'erne troen på en weltgeist's fremskriden fra statsløse, barbariske folkeslag til stat og civilisation og videre til et „verdenshistorisk folks“ højeste trin. Dette paradigma med hele løbets teleologi kunne oversættes til mange forskellige trin-modeller, bl.a. den fra urfællesskabet over slaveri og feudalsamfundet til kapitalisme og socialisme. Den evolutionistiske antropologi fik sin klassisk formulering - vildskab, barbari, civilisation - af indianerforskeren Lewis H. Morgan (1877), referencekilden for Friedrich Engels' udviklingsteori. De yngste borgerlige civilisations- og moderniseringsteorier - bl.a. Luhmanns systemteori og Elias' civilisationssociologi - har genoplivet denne løbe- og trin-semantik (kritik hos Duerr 1993, bd.3, s.9-15). Den vesterlandske *kolonialisme* tog sin selvbevidsthed fra evolutionismens billedverden (Leclerc 1972).

På det industrielle plan lå *taylorismen* med dens tidskontrolteknikker fra omkring 1910 i forlængelse af fremskridtets tidspraksis. Stopuret blev nu til et grundlæggende værktøj for at øge arbejdets „produktivitet“ eller endog - som ved den sovjetiske proletkults yderfløj - ligeud til en erstatning af guds-ikonen (Baumgarten 1924, Rundt 1932, Tatur 1979). Frederick Winslow Taylor, den amerikanske ingeniør, der havde startet denne socialteknologi, havde i sin ungdom eksperimenteret med at rationalisere forskellige sportsaktiviteter, før han overførte sportens stopur til det industrielle arbejde (Witte 1928).

Futurismen som kunstnerisk strømning omkring den første verdenskrig bragte tidsdynamikken i æstetiske bevægelsesbilleder, gerne med hurtighedssport, biler eller krigs-

maskiner som genstand. De futuristiske manifester glorificerede motorsporten som udtryk for fremskridtets skønhed. „En futurist er et menneske, der elsker livet, energi, glæde, frihed, fremskridt, mod, den nye funktionalitet og hurtigheden ... som elsker friluftsliv, sport, gymnastik og styrker hver dag sin krop...“, som det hed i 1913. De oprørske kunstnere stillede fremskridtets „fremtid“- „futurismo“- skarpt imod „pastsatsismen“, fortidsbevaringen (Baumgarth 1966).

Futurismens krigsbegejstring kunne referere til krigens transformation siden omkring 1800, til *bevægelseskrigen*. Indtil da havde krigen fulgt lineartaktikken, d.v.s. geometriske mønstre af eksercitsmæssigt kommanderede soldater, en slags skakspil på slagmarken eller imod geometrisk bastionerede befæstninger. Med de franske revolutionskrige, med Napoleons felttog og Clausewitz' teori forvandlede krigsbilledet sig fundamentalt til en fremadbevægelsesforanstaltning. Denne militære *dromokrati* (Virilio 1977, 1978) fandt sin tidlige ikon i de fremadrettede billeder af Napoleon og hans kontrahent marskal Blücher, kaldt „Marschall Vorwärts“, og kan ikke siges at være overstået med pansernes „Blitzkrieg“ i 1939/41.

Bevægelseskrigen var imidlertid ikke kun en strategisk innovation og heller ikke - slet ikke - en simpel følge af teknologiske forandringer. (Tværtimod: de militærtekniske forandringer fulgte efter krigens transformation.) Den var snarere en social innovation, en „demokratisk revolution“ i 1770'erne og følgende (Millis 1956, s.11-55), og betød i denne sammenhæng først og fremmest et habitusskifte. Nye socialfigurer dukkede op, firailleuren (den fri bevægelige skytte) og partisanen forandrede den militære habitus fra stiv geometri til hurtighed og bevægelighed - en ny militær tidskonfiguration (Eichberg 1989a).

På de civile teknologiers plan fulgte *bilismen* med i samme spor, forestillingen om menneskets totale mobilitet gennem privatautomobilen (Sachs 1984). Bilen sejrsgang begyndte i slutningen af 1800-tallet som sports- og væddeløbsinstrument af velhavende „sportsvenner“. Dens *strømlinieform*, snart fulgt af jernbanedesignet,

zeppelin, ubåd, køkkenredskabernes design etc., var en ikon for tidens streamlining (Lichtenstein/Engler 1993).

Bilen og strømlinieformen kunne således blive til *funktionalismens* ikon. Funktionalismen - en „videnskabelig“ ideologi, en intellektuel strømning og en teknologisk strategi med et udgangspunkt i mellemkrigstidens „nye saglighed“ - refererede stik imod sit ideologiske credo ikke kun til „funktioner“, men til en strømningens æstetik og antropologi, mere endnu: til en frelsesforventning. Som Le Corbusier udtrykte det: „Mennesket bevæger sig ret fremad, fordi han har et mål; han ved, hvor han går hen, han har besluttet sig til en retning, og i denne retning skrider han frem.“ Og: „Byen, der disponerer over hurtigheden, disponerer over succesen“ (i: *Urbanisme*, Paris 1925).

... og spørgsmålet om fremskridtets empiriske substrat

Var fremskridtet kun en opfindelse i hovederne, eller findes der et „empirisk substrat“ (Koselleck 1975, s.409)? Allerede siden 1830'erne har man udtrykt fornemmelsen om, at „fremskridtet“ baserede på „reale“, d.v.s.: kropslige erfaringer. Mestendels henviste man til jernbanen. „Historien har altid rettet sit løb efter det sandelig guddommelige mål (at forene alle folkeslag i et fredens, frihedens og sædelighedens rige), men på jernbanens hjul, som stormende ruller fremad, skal den nå målet flere århundreder tidligere“, anede det tyske Brockhaus-leksikon i 1838. „Dampmaskiner, jernbaner og telegrafer frembringer (...) en acceleration, en udvidelse, en forening af alle de enkelte fremskridt, som besejrer endog tiderne og rummene til fordel for den generelle civilisation“, fastslog den tyske historiker Georg Gottfried Gervinus i 1853. Jernbanens fremadstormen kropsliggjorde det, man mente med samfundets kollektive fremskridt, „tilintetgørelse af rum og tid“ (Schivelbusch 1977).

Af flere grunde kan selve jernbanen dog næppe bogstaveligt tages som udgangspunkt for fremskridtets kropserfaring. Jern-

banerne, som blev bygget i England siden 1820'erne, på kontinentet siden 1830, kom for sent til at kunne fortolke fremskridtsbegrebets genese omkring 1780/1800. Desuden indeholdt jernbanerfaringen netop ikke et væsentligt element af fremskridtsmytologien: væddeløbet, konkurrencen. Fremskridt - det betyder jo at kunne overhale eller at blive truet ved overhaling. Ganske vist kunne bilerne - et halvt århundrede senere - køre om kap og udgøre billedet på det konkurrerende fremadstræben. Men det kunne jernbanen ikke. På et jernbanespor, på skinnerne, var det umuligt at udvikle et kapløb og at overhale. Jernbanesporten var uladsgørlig.

Det leder synet tilbage til jernbanens (og bilens) forløber, til hestevognen. Faktisk kan man allerede for årene mellem 1770 og 1830 konstatere en trafikens revolution i karetenes tegn. Kareten var kendt og brugt siden 1500-tallet, men blev med stor pludselighed til en dominerende trafikmiddel med de første engelske postkareter fra og med 1784, mail coaches, fulgt gennem stage coaches, som f.eks. i 1819 kørte dagligt mellem Brighton og London. I 1835 talte man allerede 700 mail coaches og 3300 stage coaches, som regelmæssigt - og med voksende hurtighed - forbandt de vigtigste engelske byer med hinanden. Rejsetiden mellem disse engelske byer blev mellem 1770 og 1830 halveret, mellem 1750 og 1830 i alt forkortet med fire femtedele. Hvor det i 1750 havde taget 10 dage på linien fra London til Edinburgh, der var man i 1836 ned på 45 1/2 time. Man har kaldt denne forandring en „transport revolution“ (efter Bagwell 1974: Schivelbusch 1977, s.13-14).

Ordet transport skulle imidlertid ikke sløre blikket for processens mindre „rationelle“ sider, kareternes hurtigløb. I takt med ridesporten og pedestrianismen skød en karetsport frem, der satsede på accelerationens fascination. Rige - tit adelige - „sportsmen“ investerede i kareternes teknologiske udvikling mod større hastighed, de kørte selv som kusk, oprettede karetsport-klubber og kørte konkurrencer, races against time. Karetbilleder blev ved siden af heste- og jagtmalerier til en fast del af den nye genre kaldt sporting art, sportsmaleri

(Walker 1972, s. 132-62; Wilder 1980, s.20-27, ill.86-96).

Trafikkens revolution var ikke ukendt på kontinentet. Også dens problemer blev allerede i 1700-tallet synlige - problemer, som man ellers forbinder med bilismens transformation af bylivet éthundrede år senere. Satirisk-kritisk ironiserede en iagttagere i 1784 over det nye forhold til rum og tid, hvor man „i kareten ruller hen i strakt løb gennem de smalleste stræder og foranstalter en parforcejagt med de stakkels fodgængere“. Ved kobberstik blev illustreret, hvordan „kuskene kommer kørende i fuld fart. Fodgængerne ved næppe, hvordan de skal redde sig.“ Byens miljø var ikke beregnet til den nye trafik. „Allerede tilstedeværen af de mange smalle gyder beviser, at byerne er bygget for mennesker og ikke for dyr.“ Dog var - selvfølgelig - ikke hestene de skyldige, men menneskene, især fra de højere lag, - „mennesket, der har sat sig i hovedet at være herren over verdenen“ og dyrker sin egen „bekvemmelighed, fornøjelse og nytte“ på bl.a. hestens bekostning (Richter 1785, s.137-48). Man ser, at den engelske sportsbegreb manglede endnu, men ...

Før teknologien tingsliggjorde de nye mønstre i jern og stål - jernbane, bil -, foregik der altså en transformation i den sociale praksis. En ny habitus, nye adfærdstyper mødte frem, der udtrykte sig ved hurtigløb, stopur og karetsport - ved nye (strømlinede) beklædningsformer, transportmåder, arbejds- og forlystelsesmønstre. Den nye rumtids-konfiguration i hverdagspraksis dannede grundlag for de bevidsthedsformer, der udtrykte de samme erfaringer i ord og myter, i temporaliserede begreber og fremadrettede ideologier. Ligesom hverken industrisamfundets karrierelivsform eller forestillingen om en biografisk-professionel karriere kunne tænkes uden karrierens tilstedeværen som hurtigløb, ligesådan kan man konkludere: *Uden hurtigløbets frem-skridt intet fremskridtsbegreb og ingen fremskridtsideologi.*

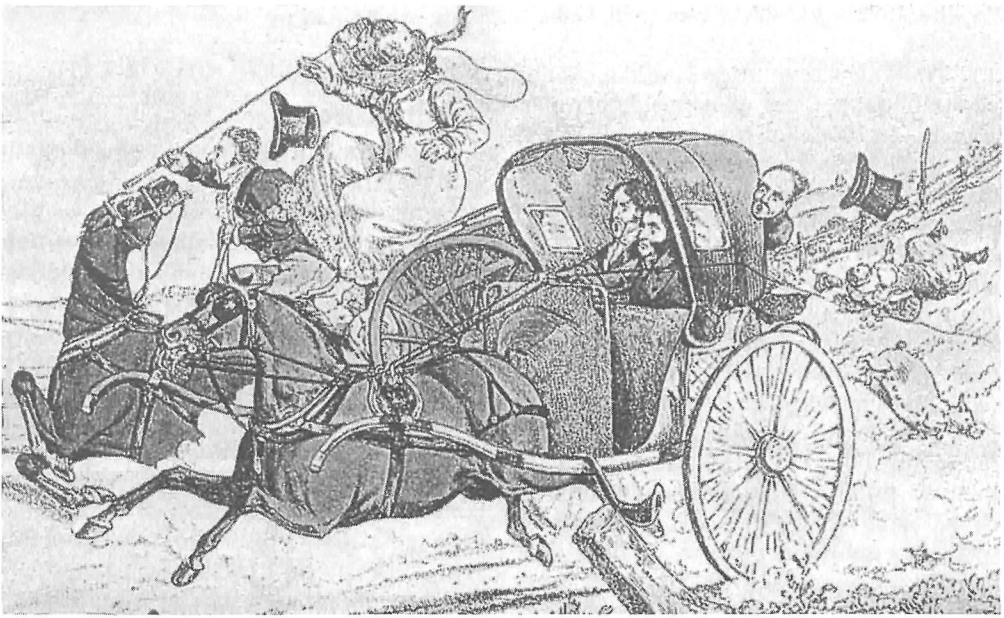
Fra natur- og socialvidenskabens tid til livshistorien

Fra historien kan vi så vende tilbage til de aktuelle billeder og praksisformer, som konstituerer den biografiske tid. Beskriver Victor Hansens hurtigløbsbillede endnu den dag i dag samfundets myter og praktiker om tid og livsforløb, om karriere og fremskridt?

Hurtigløbets tid - med skala, retning, stopur, resultat etc. - var tæt på det tidsbegreb, som naturvidenskaberne brugte i denne fase: tid som tidsakse, „t“. Nogle samfundsvidenskaber har siden overtaget dette koncept, f.eks. som den økonomiske tid („tid er penge“) i den kvantitative socialøkonomi, som 24-timers-tid i fritids- og tidsbudgetforskningen, som uge-tidsforbrug i kvantitativ socialforskning om unge og idræt, som intervaller i longitudinalstudier etc.

Ved nærmere betragtning er denne tidsfaktor hhv. tidsakse i natur- og socialvidenskaberne imidlertid ikke så uproblematisk og lineær. Ser man nærmere på, hvordan det biografiske indgår i nogle ellers generaliserende videnskaber, så møder man en anden logik, der undergraver ikke mindst tidsmønstrene af den klassisk-moderne videnskabelighed.

Densåkalde empiriske socialforskning, der samler data mestendels gennem spørgeskema'er og gerne fra et repræsentativt befolkningsudsnit for at oversætte dem i tal og tabeller, fokuserer overvejende på en punktueltid, undersøgelsens nutid. Her og nu foretrækker unge mænd i alderen fra A til B aktiviteten C, mens piger i samme alder prioriterer aktiviteten D ... Her og nu bliver registreret og målt bestemte reaktioner og størrelser, der giver et statistisk-tabellarisk billede af situationen - vægt og højde, kondition, blodtryk, muskeludholdenhed, medlemskab i idrætsforeninger, fysiske aktiviteter, andre fritidsaktiviteter, ernæring, rygevaner, holdninger til idræt ... Antallet af de undersøgte kan være stor og repræsentativ eller endog en hel population, men tiden - situationens tid, forandringens tid - er nul (f.eks. Schelin 1988).



Karetkørsel, Henry Alken 1825/30 (Wilder 1980).

Nultids-dimensionen er imidlertid ikke tilfredsstillende, hverken for en socialforsker eller for en fysiolog eller anatom, som gerne vil vide noget om menneskets kropslig-reale forandringer gennem (livs-)tiden. Derfor kan man gentage undersøgelsen med de samme personer efter - f.eks. to år eller fem (Schelin 1989, 1990). Imidlertid dukker her repræsentativitetsproblemer op, fordi bl.a. vores tids mobilitet fører med sig, at flere og flere af de undersøgte personer flytter og havner udenfor forskerens rækkevidde. Rigtigt problematisk, men også rigtigt spændende bliver det hen over endnu længere tidsrum, hvis man interesserer sig for idrætsaktivitetens betydning for krop og liv i forskellige livsfaser. Hvordan hænger idræt, sundhed og sygdom sammen i det længere løb? Hvordan virker kropslige aktiviteter, psykiske dispositioner og sociale livsformer på hinanden? Hvordan forandrer livsmønstre, bevægelsesmønstre, holdninger og indstillinger sig longitudinalt? Her kunne man tænke sig at gentage undersøgelserne efter 20 år, efter 40 eller 50, efter 60 år ...

Følger man denne logik og design, så bliver imidlertid undersøgelsesgruppen, som forskeren konkret har med at gøre,

stadig mindre, indtil til sidst måske kun et håndfuld mennesker er tilbage. De opfylder altså langt fra alle repræsentativitetskrav, til gengæld står forskeren nu overfor en stor rigdom af erfaringer og en stor individuel kompleksitet. I stedet for nogle tørre målerækker om kondition etc. får man således tilgang til mangesidige livsforløb med deres op- og nedture, sportserfaringer og frafald, aktivitets- og passivitetsfaser, sundhed og sygdom, kroppens fungeren, nedbrud og genoprettelse, professionel succes, stagnation og arbejdsløshed, ægteskaber og skilsmisser, pubertets-, midtlivs- og pensionerings-kriser, professionel karriere og sportskarriere, forhold til børn og (skiftende) sociale miljøer ... Forskeren (også den naturvidenskabelige) kommer nærmere til, hvad hun/han egentlig ville finde ud af. Der fører en indre videnslogik hen til livshistorien (Schelin 1985, s.56,81). Med andre ord: gennem tidsfaktoren bliver fysiologi og socialforskning til biografi(er).

Herved skifter både indholdet, forskningsmetoden og forskningens tidsforståelse. Har man i 40 år fulgt et andet menneskes livsforløb, så taber efterhånden de tørre „data'er“ deres vægt, og samtalen

bliver vigtigere og vigtigere. Fra labor-liggende målinger - ligesom ved rotter - vender interessen sig mod dialogen, den biografiske fortælling i vekselvirkningen mellem spørgsmål og svar. Hvorfor holdt du op med at spille håndbold i år A, med hvilken virkning for din vægt og trivsel, og hvorfor begyndte du at spille badminton B år senere? Tiden tager en del af sin skalær-serielle karakter og bliver til en uensartet række af knudepunkter og forandringer. Den biografiske erindring går ikke fra tidspunkt til tidspunkt med lige afstand, den fører nemlig heller ikke „ligeud“ som „karrieren“, men den springer fra en betydningsfuld tid til den anden.

Sportsbiografi, sundhedsbiografi, oplevelsesanalyse

Mine forældre var mine sportslige forbilleder. Deres sportslige socialisation foregik i den sidste del af Weimarrepublikken og i overgangen til nationalsocialismen. De repræsenterede den konkurrenceorienterede præstationstanke i sporten og engagerede sig selv præstationssportslig i svømning og håndbold. Deres motiverende indflydelse var med sikkerhed en afgørende faktor for mig til begejstret at tage imod de sædvanlige sportsformer i skolen, i idrætsforeningen og ved begyndelsen af mit sportsstudium.

Således begynder en bog om den nye bevægelseskultur i Tyskland - „i stedet for en indledning: notater til min egen bevægelsesbiografi“. Forfatteren Klaus Moegling (1988, s.9) fortæller detaljeret sin vej ind i håndboldsporten og op i systemet både på foreningsidrættens plan og i studenternationalholdet. Han beskriver fascinationen: turneringer, kammeratskab, træningssucces. Men også: intriger imod hinanden, fiksering på resultater, hensynsløshed overfor ens egne belastninger, indre blodudtrædninger og sår. Men igen og igen fascinationen ved at se måltal ved siden af sit eget navn i næste morgens avis. Han er begyndt som sportsstuderende på universitetet, men træner samtidig flere gange om ugen. Så skal prisen betales: kontusioner, forstuvninger, uger på krykker, brækket hånd, diskusprolaps, uger bevægelses-

løs i sengen, meniskusrevne, operation, hjertesmerter, kredsløbsproblemer, vegetativ overirritation. Kroppen gør oprør imod den permanente overfordring.

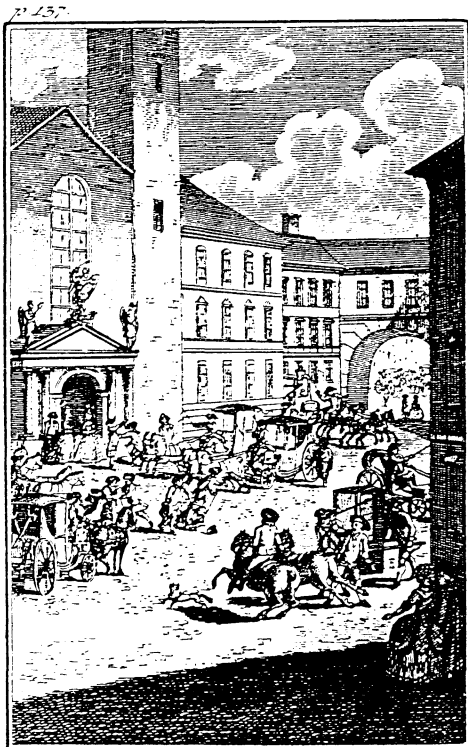
Til sidst tvinger de kropslige reaktioner fortælleren til at droppe den aktive elitesport. Men miljøet har fortsat fat i ham: han fortsætter som træner og stiger op ad en anden vej - fra at være den yngste ejer af A-licensen i Forbundsrepublikken til træner på det højeste nationale plan. Imidlertid begynder spillet nu igen, men mere kompliceret. Træneren ædes af sin egen succes: kredsløbsproblemer, åndedrætsbesvær, hjertestik og andre stresssymptomer.

Kroppens nye oprør bringer Klaus Moegling nu ud over kanten af sportssystemet. Han dropper karrieren - og falder psykisk i et hul. Nu er der ikke længere tilhængerens jubel, pressens omtale og funktionærernes omsorg. Derimod åbner sig alternative bevægelseserfaringer gennem aktivitets-skifte. I en jiu-jitsu-klub oplever han andre sider af træning og bevægelseserfaring. Imidlertid møder han også brutaliteter hos træneren, og så dropper han denne idræt igen.

Noget andet får mere vedvarende betydning. Allerede som 18-årig havde han stiftet bekendtskab med autogen træning. Den havde hjulpet ham imod søvnløsheden, som var produceret gennem turneringsstress. Nu genopdager han den autogene træning og gennem denne en hel verden af meditative afspændingsteknikker, yoga, zazen, aikido, kum nye, massager og især tai chi chuan. Han lærer opmærksomheden over for psykosomatiske signaler, større sensibilitet for livsrytmer og belastninger.

Til sidst kan han endog vende tilbage til sin oprindelige idræt på et nyt plan. Han begynder at spille håndbold igen, dog på en ny måde. Han starter, hvad han kalder „en tredje bevægelseskulturel karriere“, ikke mindst med denne fortælling og med bogen, som den indleder. „Jeg har lært min lektion. Min krop er ikke noget, der udsættes en alt for stor instrumentalisering uden straf.“

Her slutter fortællingen - men ikke mandens biografi. Klaus Moegling er i dag en af de fremtrædende navne i Tysklands



Karetrafikken i den tidlige kulturkritik
(Richter 1785, s. 137).

alternative bevægelseskultur, forfatter af forskellige bøger, bl.a. om tai chi og om zen og idræt (på dansk 1988). I Kassel har han oprettet et privat „Institut for sundhed og kropserfaring“.

Alt dette farver hans autobiografiske fortælling og giver den nogle træk af en alternativ karriere, ganske vist ikke strømlinet, men et lærestykke alligevel. Tænker man det biografiske imidlertid konsekvent videre ud i fremtiden, så bliver også disse træk relativiseret igen. Hvordan mon Moegling vil skrive sit livs fortælling om et par år? Vil der måske træde sider frem, som den hidtidige autobiografi slet ikke er inde på, f.eks. forholdet til køn og seksualitet, til børn eller barnløshed, til far, mor og nazismen i psykoanalytisk forstand, til 1968 og firsernes „sorte“ backlash etc.? Ligesom den autogene træning „var“ der hos den 18-årige, men trådte frem på en ny og uforventet måde ved hans senere sporskifte ...

Klaus Moeglings autobiografiske indfaldsvinkel er usædvanlig som indledning i en „saglig“ bog, men den står ikke isoleret. På en bredere front kan man i socialforskningen gennem de senere år registrere en tiltagende opmærksomhed for forskerens egne livs- og kropshistorie. Det nok mest omfattende historisk-epistemologiske forsøg findes hos Kutschmann (1986): Kroppen er naturforskerens objekt, men også en basis for hans/hendes subjektivitet. Hvordan hænger videnskabelige metoder, begreber og resultater sammen med forskerens konkrete kropshistorie?

Nordiske idrætsforsker har især været aktive i omstillingsprocessen. Et emnehæfte af *International Review for the Sociology of Sport* om „narrativ idrætssociologi i Skandinavien“ er på vej (Eichberg 1994). Tendenserne viser især tre ret forskellige retninger.

En ung generation af finske forskere har igennem 1980'erne udviklet en autobiografisk-narrativ sociologi og livshistorie, som de kalder erindringsarbejde. Den kredser i høj grad om kroppens og idrættens subjektive dimensioner (Sironen 1988, 1992, Laitinen/Tiihonen 1990, Jokinen/Veijola 1990, flere bidrag i Laine 1991). *Jeg'et taler med jeg'et* - kunne man kalde modellen. Gennem erindringsarbejdet fremkaldes især iagttagelser og spørgsmål om kønnets samfundsmæssige konstruktion og konflikter - kvindelig, mandlig, homoseksuel, heteroseksuel - samt om sundhedens og sygdommens signaler, f.eks. astma. På det internationale plan oplevede denne skole sit gennembrud - eller coming out - det første seminar af *International Society for the History of Physical Education and Sport (ISHPES)* i Turku 1992.

Det specielle i at et *historiker*-møde blev til et forum, hvor - bl.a. - *psykologer* fremlagde deres autobiografiske erindringer som *sociologiske* fortællinger, viste en ny tværfaglig dimension af diskursen. Og ellers er det oplysende, at netop Finland, både den klassiske sports og den videnskabelige positivismes højborg, blev oprindelsesland for en sådan introspektiv og narrativ strømning.

Fører det psykologisk-introspektive erindringsarbejde - kan kritiske stemmer imidlertid spørge - nu snarere hen til navlebeskuelse end til socialhistorisk oplysning? Det er bestemt ikke udelukket, men heller ikke nødvendigt. Derfor får en andet, supplerende model betydning: *Jeg'et ser vi'et - jeg'et taler med de andre.*

Vi havde sommerfugle i maven, når vi stod i den lille sal, klar til indmarch i den store", fortæller Ove Korsgaard (1986, s.8-10) om sine tidligste gymnastikoplevelser i 1950'erne, mellem gårdliv og forsamlingshus. Men da han kom på karleholdet, var hans agrarisk-gymnastiske liv begyndt at gå i skred.

Jeg var begyndt at spille fodbold. (...) Mor var bekymret over selskabet. Det var jo en anden slags mennesker, der spillede fodbold end dem, der gik til gymnastik. Selvfølgelig var de fleste ordentlige mennesker; på førsteholdet var der håndværkslærlinge og -svende, et postbud, en mekaniker, en cykelsmed, kromandens søn osv. Men de brugte et andet sprog og holdt fest på en anden måde end gymnastikfolk. De holdt bal på kroen, hvor der blev drukket og danset tæt, mens gymnasterne dansede i forsamlingshuset med afstand uden øl.

Men moderens bekymringer var ikke sønnens.

Med fodbold fik søndagen en spænding, den ikke havde haft før. Vi var selv helte (...).

Gennem sport og kroppens iscenesættelse - inklusive drikke- og dansevaner, beklædning, sang, fest, seksualitet ... - bliver altså livsformer synlige i deres forskellighed. Livsformsanalysen, som blev startet med danske etnologers feltforskning, prøver at få fat i denne side af den sociale tilværelse, socialbiografien. Den kan overføres til idræts- og kropshistorier af biografisk art (Ottesen 1989, 1990).

Livsformsanalysen er i sin erkendelsesteoretiske udgangspunkt meget radikal kulturrelativistisk: Forskerens egne livsform er altid med i spillet, og derfor er en „objektiv“ forståelse af de andre livsformer principielt ikke mulig. En analyse af de andre kan derfor ikke tænkes uden om betragterens eget livsformsperspektiv (Rahbek Christensen 1987). I praksis bliver dette dog glemt af

og til, hvorved livsformsanalysen drejes tilbage fra det relative og dialogiske til det objektivistiske, som engang havde præget 1970'ernes klasseanalyse. Men det kan ikke ophæve gevinsten i, at biografien via livsforms- og habitusbegrebet er vendt tilbage til socialanalysen.

Balancen mellem den subjektive bevidsthedsbearbejdelse og analysen af den ydre verden kan også prøves ud fra en psykoanalytisk ansats. *Jeg'et taler med miljøet, med rummet, med verden* - er et tredje model, som blev især brugt for at analysere arkitektur og landskab (Nagbøl 1984, 1986, 1987, 1990, 1993). De fysisk-materielle strukturer, der omgiver mennesket, er ikke så „objektive“ og „reale“, som det naivt kan se ud til. De indeholder konstruktioner af social-psykisk karakter, projektioner, modoverførelser, libidinøse hengivenheder og aversioner, ødipale ønsker og seksuel frygt. Når et barn leger med en garnrulle, der bliver smidt ud og trukket tilbage igen og igen - et klassiske freudiansk eksempel -, så kan trærullen „være“ moderen, og derfor rejser sig spørgsmålet, hvad bolden „er“ for en vis biografi eller hvad gymnastiksalen „er“ for et vist samfund.

Den freudske psykoanalyse har skærpet (og rehabiliteret) opmærksomheden for drømmen og kombineret den med den frie association som fortolknings- og erkendelsesmetode. Dermed fremtræder fantasiarbejdet som en nøgle for oplevelsesanalysen. Biografiske erfaringer, aktuelle kriser og fremtidsrettede livsudkast hænger sammen (Alfred Lorenzer), lige som individet og samfundet ikke kan adskilles i oplevelsesprocessen (Norbert Elias). Det vil sige, det biografiske indgår via den dybdehermeneutiske oplevelsesanalyse i hvad der for mennesket fremstår som den ydre verden.

Biografier i revolutionen - Det biografiske som revolution?

Opmærksomheden for det biografiske i den nordiske forskning og den nye indfaldsvinkel i den vesttyske alternative bevægelse

seskultur kan næppe betragtes som rent tilfældige paralleludviklinger, hvis man indtager en tredje strømning fra en helt anden erfaringshorizont. Den kommer fra Østeuropa.

Ungarn har ligesom Finland i længere tid været en højborg både for sportspræstationer i klassisk forstand - endog på verdens toppen - og for en sportsforskning i overensstemmelse med den kvantitative mainstream. En central stilling havde sportsuniversitetet i Budapest, med Gyönyi Szabó Földesi både som vicerektor og som internationalt anerkendt idrætssociolog. Derfor må det vække opmærksomhed, at der netop i dette miljø skete en drejning i retning af det biografiske i løbet af 1980'erne. Den begyndte allerede før systemskiftet i 1989/90. I begyndelsen af firserne opfordrede man et stort udvalg af de ungarske olympiske atleter til at skrive deres autobiografier. 303 tekster på 3 til 14 sider blev således samlet og underkastet en sekundæranalyse, som i første omgang var klassificerende - efter køn, alder, sportsgren ... - og kvantificerende (Földesi 1993).

Denne metodologiske tilgang kan virke selvmodsigende, men den havde alligevel sin logik: det autobiografiske - et fremmedlegeme i den klassiske sociologi - skulle integreres og uskadeliggøres. Földesi gjorde selv i en forskningshistorisk gennemgang opmærksom på, at interessen for det biografiske i sociologien ikke var metodepolitisk neutral. Dets tidlige rødder - ud over „de store mænds“ biografier i Goethes forstand - opsporede hun i „den polske metode“ (Thomas/Znaniacki: De polske bønder, 1918/20) og i Chicagoskolen. Men først i de senere tressere blev det biografiske arbejde i sociologien til et metodeudkast af sin egen art, nemlig som kontrastmetode imod den matematisk-statistiske mainstream med dens fokusering på spørgeskema, struktureret interview og data'ernes tabellarisering. Sportssociologien blev som selvstændigt fag - både i vest og øst - født i efterkrigstiden under netop den kvantitative mainstreams hegemoni og blev derfor i lang tid ikke væsentligt berørt af denne metodes krise. Måske er den konservative fase ved at blive overstået nu.

Hvad kom nu ud af det ungarske pilotstudie? Földesi koncentrerede sig især om de mere politiske dimensioner: atleternes politiske udtalelser og vurderinger (hhv. deres „apolitiske“ larmende tavshed), sportssystemets institutionalisering og mobilitet (dannelsessystem og karriere, udenlandsrejser) samt sportspolitikken (privilegering, centralisering). Men det kan være i vores sammenhæng mere oplysende, at se nærmere på den sociale tids struktur, der afslører sig igennem autobiografierne. Tre tidsmønstre træder frem:

(1.) *Begivenhederne*. Det biografiske er ikke et lineær-skalært forløb, men præget af knudepunkter, brud og spring. Dette bliver bl.a. synligt ved biografien møde med „den store historie“. Tre begivenheder påvirkede især de ungarske atleters livsforløb: den anden verdenskrig, det kommunistiske systemskifte i 1945 og den mislykkede revolution i 1956. Hverken i erindringen eller i det „reale“ liv er der en æquidistansiel struktur fra sekund til sekund eller fra år til år. Der er ikke lige vægt i hvad der skete i 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958 ... - som på en standardiseret løbebane.

En side af sagen er - og dette stod i centrum af Földes analyse -, hvilket politisk indhold de store begivenheder havde. Blandt 62 udtalelser om 1956 var der f.eks. 13, der kaldte begivenheden en „konterrevolution“, altså i overensstemmelse med det fungerende systems udtryksmåde - og derfor slet ikke forunderligt. En atlet kaldte den derimod en „revolution“ - en bevidst karakterisering eller en smutter? Resten, 48 atleter, talte bare neutralt om „begivenhederne“ fra 1956. Det kan beskrives i politiske termer som et udtryk for apolitiske holdninger, for sportsfolkets „normalitet“ og tilpasning til systemet. Men det kan også tages fra en anden, konfigural side: Begivenheder signaliserer en anden end den moderne lineære tid. Hvilken?

(2.) *Cykler*. Atleternes liv er - og blev i processen af sportssystemets totalisering mere og mere - underkastet en tidsmodellering, som er bestemt af turneringernes rytme. Især de Olympiske Lege satte deres præg på tidens forløb. „Strukturen af mange atleters auto-

biografier er ikke bestemt af livets traditionelle sekvenser - barndom, opdragelse, ægteskab etc. - , men af de olympiske fire-års-cykler“ (Földesi 1993, s.18).

Igen kan man fortolke dette mere politisk-indholdsmæssigt som et udtryk for sportspolitikens centralisering og systempres: Atleterne havner i en bestemt afhængighed, ikke mindst hvad deres tidsdisposition angår. Det er rigtigt - og dog: fænomenet har også her en konfigural side. Den nye cykliske tid kræver igen en kontrastiv sammenligning med tidens klassisk-moderne linearitet.

(3.) *Forandring*. Tidens cyklisk-repressive side indgår i større strukturforandringer, som de ungarske autobiografier kaster lys på. Ikke helt uafhængig af „begivenhederne“, men alligevel på et andet plan kan man i autobiografierne bemærke ret fundamentale forskelle mellem 1950'erne og 1970'erne. I 1950'erne havde der åbenbart været en sammenhæng mellem atletens sportsbegejstring, hendes/hans karriereforventning i sporten og perspektivet af en generel social mobilitet opad. Valget af sportskarrieren virker selvbestemt, og privilegeringsmekanismen spiller sammen med motivationen som positiv drivkraft. „Takket være min sportsklubs præsident kom jeg på den højere skole. Min far ville ellers se mig begynde at arbejde som 16årig“, fortæller en af halvtredsernes atleter. Sport, politik, dannelses-system og motivationerne hang sammen. (Og hvis dette ikke fungerede „real“, så i det mindste mytologisk. Men hvad har mere „reale“ virkninger end samfundets myter?)

I 1970'erne derimod var elementerne faldet fra hinanden. Atleterne følte, at de dumpede ned i et hul efter sportskarrierens ophør. I resultaternes navn pressede sports-trænere atleterne ud af deres studier og ud i sportslige overspecialiseringer. Perspektiverne hang ikke længere sammen som perspektivet på livets løbebane. „Elitesporten ændret placering i samfundet“ (Földesi 1993, s.15-16).

Igen kan dette tolkes mere indholdsmæssigt i forhold til det politiske system. Kommunismens forstening og den økonomiske krise, elitesportens totalisering og dens afkobling som - halvhjertet - statsama-

tørisme havde deres virkning, ingen tvivl om dette. Men igen er det ikke nok at forblive på det umiddelbart politiske fortolknings-niveau. Det var tidsmønstrene, som skiftede, forventningshorisonten både hos atleten som individ og i sportssystemet. Fremskridtets ensrettede strømlinieform var gået i stykker. En epoke blev afløst af en anden. Systemets sammenbrud aftegnede sig ved horisonten, før den skete på de politiske institutioners plan og på gaden.

Holder man autobiografiernes tider ved siden af hinanden, så ser man en kløft åbne sig mellem den klassisk-moderne karriere-progressivisme, som er systemets (sportens, statens og kommunistpartiets) ideologi og atletens ønskeform, på den ene side og de „nye tider“ på den anden: Begivenheder skaber uoverskuelige spring og brud. Systembestemte cykler trænger privatlivets højdepunkter i baggrunden. Forandringer af omfattende art stiller spørgsmål ved det hele. Til sidst forsvinder „karrieren“ tendentielt i det uvisse. Revolutionen viser sig som dyb orienteringskrise i sportens tidsmodellering, før den slår til i det politiske.

Sport, livsudkast og revolution - det er nu muligt at spørge tilbage til metoden: Var det biografisk indtog i den lineær-kausale videnskab måske selv en del af revolutionsprocessen? Hvad fortæller sammenstødet mellem karrierens moderne linearitet og biografens krumspring om samfundets krise og fundamentalforandring? Er revolution noget „i tiden“ - og dermed ikke kun relevant for de østeuropæiske lande?

Biografi - en tredje vejs genre

Biografier og autobiografiske erindringer kan altså fortælle noget meget forskelligt, hver efter deres tidskonfiguration. Og deres fortolkning kan gå yderst forskellige veje. Biografi er ikke bare biografi. To former af biografisk arbejde kan især karakteriseres som ikke tilhørende revolutionsprocessen: den historiografiske hagiografi (heltelivsfortælling) og den psykologiske personligheds-måling.

Den traditionelle biografiske metode har først og fremmest hørt hjemme i historiskrivningen. Da den rejste sig i den moderne historievidenskabs begyndelse, var den koblet til individets stræben efter identifikation - kollektiv, især national identifikation - indenfor det moderne samfunds nye usikkerheder. Derfor rettede den biografiske interesse sig mod den „vigtige“ personligheds liv. „Mænd laver historie.“ Ved at dykke ned i „den store mands“ livshistorie kunne man skabe historisk forståelse af den ellers forvirrende samfundsmæssige mangfoldighed og samtidig identificere sig med den usædvanlige personlighed, med den fremragende præstation.

Sporten var - eller blev snart - et eksemplarisk felt for dette perspektiv. Den affødte derfor en bred populær sportsbiografisk litteratur. Uwe Seeler f.eks., den vesttyske fodboldstjerne fra 1950'erne, viste gennem sit liv, hvordan man med gode resultater får bolden i mål - og hvordan man samtidig lever et pænt og ordentligt liv i familiens idyl. Man skal arbejde disciplineret og være hård med sig selv gennem „træning, træning og igen træning“ (Pietsch/Simon 1970).

Historieskrivningens moderne biografiproduktion har ganske vist frembragt noget, som er værd at huske og arbejde videre med: en genre, der placerer sig mellem den strenge historiografi og den fiktionale litteratur. Det biografiske sprog svinger nemlig et sted mellem det narrativ-poetiske og det analytiske. Vil man levendegøre et menneskets liv, dets handlinger, oplevelser, motivationer og følelser i deres umiddelbarhed, så er sproget nødt til at overskride den tørre analytiske rekonstruktions begrænsninger („hvis A, så B ...“) og vove sig ud i det tentative, hvor scenarier og muligheder spiller en rolle: Sådan kunne det have været - eller også sådan ... Det kræver menneskelige indfølelsesevner og poetisk fantasi - uden at blive til en løs og fri fantasien. Den biografiske genre og især det autobiografiske sprog konstituerer en tredje vej mellem videnskabelig analyse og fiktionalt fortælling (Albrecht 1987, s.13). Ligesom spørgsmålet og mulighedsformen markerer et tredje sted hinsides „sandhed“ og „løgn“.

Imidlertid udviklede den moderne historiografi gennem det biografiske arbejde også en anden, meget mere problematisk teknik: karrierehistorien. Identifikationsbehovet - især under den nationale identitets overskrift - trængte til at lægge fremskridtet ind i det omtalte menneskets liv. Herved kunne man knytte til de ældre hagiografiske traditioner, d.v.s. heltens eller helgens personbeskrivelse. Hvad kan vi lære fra heltens livsforløb ...? - Men den moderne hagiografi var specifik i sin tidsrelatering: den fortalte - forberedt gennem udviklingsromanen omkring 1800 - vækstens historie, den store præstations vorden, en akkumulations beretning.

Også på dette punkt blev 1800/1900-tallets sport eksemplarisk. „Uwe Seeler og hans unikke karrieres bilans“ - var en karakteristisk titel (Pietsch/Simon 1970). Karrierebegrebet markerer den moderne sociale tid. Den „store mands“ historie er, hvordan han blev stor. Den indeholder altså en rød tråd - „karrieren“ -, der går gennem hele hans liv og bliver bestemt af de endeligt opnåede resultater - „bilans“. Ordet bilans betegner resultatet: balancen i økonomiens betydning, status, regnskabet - livets tingsliggørelse. Opad mod resultatet er der en retning med flere trin og fremskridt, ligesom en stige eller trappe. Der kan ganske vist en gang imellem ske en stagnation i livets forløb eller endog et tilbageslag - et tragisk element -, men hovedtendensen er „fremad“.

Her ser man altså tydelige forandringer i det nye biografiarbejde i forhold til den biografiske tradition. Hverken de finske erindringer eller den psykoanalytiske oplevelsesanalyse eller livsformsanalysens socialbiografier følger „den røde tråd“ eller leder efter den. Møglings autobiografi og Földesis beretninger om autobiografi og revolution kan tværtimod forstås som bearbejdelser af brud-erfaringer. Livet fremtræder som konflikt med „den røde tråd“, og karrieren bliver snarere til et led i diskontinuiteten.

En andet model for at arbejde med det biografiske - ved siden af den klassiske historiografi - er personlighedsmålingen. Under denne overskrift har psykologer prøvet at udvikle et abstrakt system af personlighedsfaktorer, som kan afledes fra sportsat-

lerternes (auto-)biografiske litteratur. F.eks. har man med henvisning til ekstraversions-skala'er, neuroticismeskala'er, impression-management-teorier og selvrepræsentationsteorier samlet og kvantificeret alle ad-jektiver, som de biografiske materialer anvendte. De blev så relateret til, hvad der kunne være ekstraversion, neuroticisme og psykotisme hos atleterne, differentieret efter idrætsdisciplin og efter køn. Dette prøvede man at supplementere og sammenligne med data'er fra spørgeskema'er, som atleterne havde udfyldt. Resultatet skulle være nogle tal, der betegnede atleternes psykiske stabilitet, sociabilitet og adaptabilitet (Mummendey/Mielke 1989).

Gennem sådanne vidensstrategier bliver erindringens komplekse narrative strukturer med deres forbindelse af personlig erfaring og kulturelle mønstre - som findes bl.a. i metaforerne og sprogmønstrene - brudt op i artificielle ord-containerer. Atletens spænding mellem psykisk følsomhed og offentlig iscenesættelse - hvad fortæller jeg hvem på hvilke måde? - , mellem hans/hendes „indre“ bevidsthed og repræsentation „udadtil“ oversættes til tal, tabeller og skala'er. Det skaber illusionen af et objektivt kategorisystem, men kan ikke løse det fundamentale spørgsmål om forholdet mellem det „personlige“ og det „samfundsmæssige“ i den (auto-)biografiske diskurs.

I opposition imod den slags positivistiske målestrategier har den tyske „kritiske psykologi“ i 1980'erne også genopdaget den autobiografiske erindring, men nu som kilde for at analysere forholdet mellem individ og samfund, under henvisninger til Adorno, Althusser, Foucault, Marx/Engels og Leontiev (Zech 1988). Her var man godt opmærksom på erindringsarbejdets dialogiske karakter, og derfor blev det organiseret i kollektive former: at spørge hinanden og formulere det autobiografiske ud fra samtalen.

Imidlertid forblev denne forsknings teoretiske design alvorligt begrænset gennem brugen af traditionel dualistiske koncepter som: det progressive versus det regressive, objektive samfundsmæssige vilkår versus subjektiv stræben efter personlig udvikling, udviklingsmuligheder versus restriktioner. Samfundet og dets „objektive“

rammer og betingelser blev stillet overfor ideen om, at „alle mennesker kan udvikle sig i princippet uden grænser“ (Zech 1988, s.16). Vi vil som enkeltmennesker gerne stræbe fremad, men det objektive samfund udenfor hindrer os. Perspektivet virker både moralsk og politisk set sympatisk, men re-etablerer det traditionelle dualistiske mønstre om det'et versus jeg'et. Mens du'et, skønt det var blevet organiseret i den kollektive fortællepraksis, ikke kunne finde et teoretisk ståsted. Begreberne „progressiv“ (fremskridt) og „udvikling“ bekræftede denne bundethed - og så var det ikke tilfældigt, at autobiografiens narrative kvalitet - næppe genopdaget - tenderede til at forsvinde igen i et nyt system af „objektiv“ karakter. De moderne kategorier viste sig som en fængsel for en praksis, der trængte „ud i det grønne“.

Med andre ord: uden at overskride grænserne af den moderne begrebsverden og især dens tidskonfiguration, kan næppe en teori om det autobiografiske tænkes. Det bekræfter tanken om de revolutionære - transmoderne? - sider i den nye biografi-interesse. De revolutionære aspekter i det ungarske autobiografiarbejde står altså måske ikke alene, men har en „underjordisk“ forbindelse til Vestens erfaringsskifte.

Løbet skifter - tiderne skifter

Indikatorer for tidskonfigurationens skifte finder man især i nogle poetisk-litterære produktioner. De har åbenbart nemmere ved at hoppe over grænserne. De fiktionale fortællinger, som i Danmark har været mest indflydelsesrig for den intellektuelle forholden sig til sporten, er Per Olov Enquists „Sekundanten“ (1971) og Hans-Jørgen Nielsens „Fodboldenglen“ (1979). Begge to fortæller idrætsbiografier, og begge tilkendegiver en sportsbegejstret grundholdning. Og alligevel - eller derfor - fortæller de snarere om anti-karrierer, eller rettere: om a-karrierer.

Mats Jonsson - i „Sekundanten“ - er fortællerens far og en arbejder fra proletarisk oprindelse. Gennem arbejderidrætten,

den proletariske kraftsport, indtræder han i en anden livsbane, både politisk - som kommunist - og sportslig. Han bliver faktisk en anden. Han skifter familienavnet gennem at låne navnet fra en norsk skøjteløber og bliver til Mattias Egnestam. Imidlertid er der heller ikke her kontinuitet. De svenske kommunisters splittelse og den socialdemokratiske tilpasning til den borgerlige sports- (og ikke kun sports-) model giver ikke arbejderidrætten nogen chance. Egnestams politiske ståsted skrider. Kun sporten forbliver, som noget neutralt, en verden for sig, og her udvikler han sin identitet i en tæt forbindelse med resultatproduktionen. Resultaternes forbedring bliver det eneste, der tæller - „udviklingen“, fremadbevægelse som mål i sig selv. Arbejderbevægelsens „Fremad“ er blevet til rekordernes fremadløb - og dermed til Egnestams karriere som hammerkaster.

I 1947 bliver det imidlertid afsløret, at Egnestam har forfalsket resultaterne gennem at „lette“ sin hammer. Det var ikke sket for hans egne gevinsts skyld, men for at „forbedre resultaterne“, for „udviklingen“, også for andre sportsskammeraters præstationsfremskridt. Men sportssystemet slår hårdt ned på ham, og karrieren bryder sammen fra én dag til den anden. Igen knækkes en identitet. „Der brækker noget itu, og han er med det samme en anden. Mattias Lindner.“ Et tredje navn dukker op, men den betegner nu ingen karriere, snarere en vegeteren eller overleven hen til døden. Eller til nåden?

Biografien tager altså sit udgangspunkt ikke udenfor den moderne proces, men i midten af moderniteten: „fremad“ som politisk stræben, sport som resultaternes forbedring, karrieren, Udviklingen med stort U. Der bliver heller ikke - ud fra en kulturkritisk anti-position, f.eks. kulturkonservativt - hånet imod fremskridtet. Tværtimod, tonen er båret af kærlighed til ham, faderen, sportsmanden, og af dyb forståelse, - en dybere forståelse endog, end selve sportssystemet kan tillade sig. Men: atleten bærer tre navne, han er ikke ens. Hans liv består af brud og spring. Sammenhænet ligger i ikke-sammenhænet. Selve „udviklingen“, resultaternes forbedring, har frem-

bragt snyderiet, selvophævelsen. (Hvorned dopingens historie er blevet fortalt, før den blev åbenbar i hele sin logik.)

Biografien bliver ikke fremstillet som sådan, men spejlet gennem en andens livsforløb, sønnens, „sekundantens“. I hans „karriere“ er forvirringen næppe mindre end i faderens, den politiske - relateret til DDR -, den sportive, den erotiske. Og især forståelsens forvirring: Hvem var faderen? Hvem er jeg?

I „Fodboldenglen“ møder man et lignende brud og spring i den social-biografiske tid. Franke er fodboldspiller, fra proletarisk-kommunistisk familie. I 1967 bliver han professionel, bliver solgt til en belgisk klub, men vender i 1974 hjem fra Vesttyskland. Han er opbrugt og udbrændt, før han fylder 30 år. En knæskade blokerer for, at han kan genoptage karrieren på Fremad Amagers førstehold. Hans i udlandet sammentjente penge er hurtigt opbrugt. Fra at være salgsdirektør bliver han afhængig sælger af fodbolde og senere fyret. Fra sin villa flytter han med konen til en lejlighed - og træder en dag ind i stuen, da hun boller med hans bedste ven. Så smadrer han lejligheden, dræber konen og barnet og springer selv ud af vinduet.

Igen retter perspektivet sig fra siden af mod livsforløbet: Det er hans ven, der fortæller. Heller ikke han, den borgerlige intellektuelle med skilsmisseerfaring og universitære skriveproblemer, kan siges at gå ad den retlinede vej. Han tilbyder den proletariske ven - og bedrager ham. Fodboldspillet - ungdomstidens samspil med Franke - elsker han, men alternativet mellem den 1. maj og landskampen taber efterhånden sin skarphed. Nu er han i stedet begyndt med at løbe, men den nye løbeidræt - jogging - er noget mærkværdigt noget: „Jeg løber mig tom for tanker.“ Løbet er langt fra karriereløbet, snarere „en indre oversvømmelse“, „et sammenbrud for sproget“, „ingenting andet end den blotte væren til“. Løbet er - som sporten - et billede for livet - jo, dette bliver ved. Men livet har skiftet. Tiderne har skiftet. Løbet er - lige som livet og tiden - ikke længere rettet mod en horisont eller i en retning overhovedet: „Jeg har ikke fået nogen ny indsigt, som forandrer mig eller ver-

den eller samfundet omkring mig, snarere ikke indsigt (...)” (Nielsen 1979, s.78, 140-41, 211-15).

Samuel Beckett: „(...) Tilbage eller fremad, jeg ved det ikke (...)” - Bert Brecht: „Fremad og aldrig glemme ...” - Bogen har disse to mottoer ved siden af hinanden. Sportens „fremad” fortæller om, hvad der foregår i samfundet. Man befinder sig nu i en anden verden end den, Victor Hansens hurtigløbsbillede 1893 havde stillet i udsigt. Og som Bert Brecht endnu var sikker på.

Hverken Hans-Jørgen Nielsen eller Per Olov Enquist skrev altså deres a-karrierehistorier imod sporten (som Klaus Moegling gjorde ud fra den alternative bevægelseskultur). Begge forfattere var og blev fascineret af sporten, af elitens præstationer - og netop derfor ... Det var midt i sporten, at tiderne knækkede.

Nye kropskulturer: Stress, ny langsomhed og den situationale tid

Ser man de biografiske innovationer fra 1960/80'erne i deres sammenhæng, så virker de ikke længere tilfældige eller kun specifik vidensimmanente. Erindringsarbejde i den finske skole (Sironen o.a.) og psykoanalytisk oplevelsesanalyse (Nagbøl), anti-karrierer i sporten (Enquist, Nielsen) og autobiografisk kropsopmærksomhed i den alternative bevægelseskultur (Moegling), socialbiografier og habitus i livsformsanalysen (Rahbek Christensen, Ottesen) samt biografier i den østeuropæiske revolution (Földesi) - der fremstår et billede, der kontrasterer skarpt imod karrierens retlinede vej, imod sportsstjernernes succesfortællinger og modernitetens progress-myter. Hvor dybt går forandringen?

Da den tidligere samfundsmæssige revolution omkring 1800 skabte Europas modernitet og da den nye sociale tids hegemoni blev etableret, var kropskulturen en indikator for det industrikulturelle paradigmeskifte. Hvad siger kroppens sociale tid i nutiden? Kan den stadigvæk udtrykkes ved hurtigløbets fremskridts-ikon?

Her er man nødt til at se nærmere på bevægelseskulturens innovationer, der er opstået gennem de sidste to eller tre årtier.

(1.) Den retningsorienterede tid med hurtighed, acceleration og spænding er ganske vist ikke forsvundet fra menneskenes behov og fra den derpå byggede populærkultur. Den holder sin stilling især i tilskuersporten, d.v.s. i det gennemorganiserede medicirkus, der tilbyder sport side om side med car crashing og show down i den amerikanske underholdningsfilm. I idrætten som folkelig masseaktivitet derimod, hvor folk selv løber, kan jogging fortolkes som en ikke uvæsentlig forandring. Løb er her ikke længere en måde at opbygge en produktiv spænding på - hurtigere (højere, stærkere) og med stopuret på horisonten - , men tværtimod: en teknik for at afstresse livet.

Det er nemlig blevet *stressed*, som nu kaster sin skygge over det moderne liv, den futuristiske tids mørke følgesvend. Ingen tid, ingen tid, ingen tid ... Konkurrencesporten er blevet til et hovedområde af stressproduktionen, ved siden af arbejdsverdenen og skolen (Nitsch 1981). Fra fascinationen af det olympiske „*citius*” (hurtigere, hurtigere) til stress, fra tidsdynamikkens glade forventningsholdning til dens modsætning, til sygdom - det var den sportive tids vej. I denne forstand er jogging og andre masseaktiviteter snarere antisport: at skabe øer af tidsløshed midt i det stressede moderne liv.

(2.) Den vestlige bevægelseskultur er siden 1960'erne præget af de østasiatiske kropsovelsers indvandring, yoga, tai chi chuan og andre teknikker af meditation og koncentration. De følger ikke længere accelerationens bevægelsesmønster, men en *ny langsomhed*. Imidlertid blev den nye langsomhed ikke begrænset til den alternative bevægelseskultur, men invaderede også mainstreamsporten. Meditation og „inner sport” blev accepterede træningsformer for at øge resultater og forbedre rekorderne.

(3.) Da de amerikanske new games omkring 1970 indtrådte i idrættens verden, repræsenterede de ikke kun - som deres eksplacite intention var - andre politiske indhold: at lege sammen i stedet for imod hinanden, at komme hinanden ved i stedet for aggressiv

konkurrence, fantasi i stedet for standardisering. Men de bragte også et nyt tidsmønster med sig: at lege *her og nu*, uden reference til tidligere rekorder. Sammen med resultaternes betydning forsvandt også deres tidskurve af ensidigt opadgående spænding og blev erstattet gennem et nyt *situationalt* tidsmønster. De *new games* kom som *never-ever-games*: de kunne ganske vist også gentages, men de kunde også leges her og nu og aldrig igen. Det kan man ikke med sport.

Nogle af de nye lege kunne ganske vist sportificeres - som frisbee, skate-board, surfing - , men dette betød at overføre dem i sportens tidsforventning. En fysisk bevægelse som sådan er aldrig „sport“ (eller „leg“ eller „dans“ eller „arbejde“) - men dens figurale sammenhæng er afgørende, især dens sociale tidsmønster. Under dette aspekt er de nye leges *zapping time* betydningsfuld: at springe fra leg til leg, ligesom man zapper sig fra ét fjernsynsprogram til det andet. Det kan - indholdsmæssigt set - virke konsumistisk og er med sikkerhed også et produkt af supermarkedets tilbudsstruktur. Mens samtidig har den zappende, situationalt springende tid også vist sig i de „traditionelle lege“, som oplevede deres „genkomst“ i 1980'erne.

Fest, tromme og aldring

(4.) I årene 1770/1820 havde ikke mindst en ny „revolutionær“ dans markeret forandringsprocessen: valsen. Den repræsenterede både en ny social konfiguration - „parrets revolution“ (Hess 1989) - og en ny tidskonfiguration: hurtighed og hvirvlens beruselse, dynamisk fremad-bevægelse. - Danser man stadigvæk dette moderne mønster?

Selskabsdansen og især ungdomsdansen peger i dag i andre retninger. Parrets fremadbevægelsesdans er blevet til danseskolernes bevægelsesmuseum, mens innovationerne udvikler sig i rammen af *rockkulturen*. Rock, en ny type af „somatisk musik“ eller „musik ud fra maven“, og tilhørende former af dans og kropsscenesættelser overtog i 1950/60'erne og fortrængte det etablerede mønster. Med twist-dansen i tressernes begyndelse begyndte parstrukturen at gå i opløsning. Fremadbevægelsen kom til stilstand og blev erstattet gennem polycentri-

ske kropsbevægelser på stedet (Günther 1959, 1976, Eichstedt 1985, Klein 1992).

Rock'ens tidsstruktur som somatisk musik blev båret gennem *trommens* rytmiske sound. Trommens genkomst repræsenterer et fundamentalt gennembrud i den vesterlandske musik, hvor trommen siden middelalderen havde været undertrykt eller ligeud forbudt - med militærmusikken som den eneste undtagelse. - Rockmusikken og trommen spiller samtidig en væsentlig rolle i sportens og gymnastikkens remusikalisering i 1960/80'erne.

(5.) De nye bevægelseskulturer siden 1970/80'erne viser sig tit i form af festivaler - new games festival, international festival for traditionelle lege, lige som rockfestival - og andre festarrangementer: Store Legedag, nationale stævner, lokal familie-idrætsfest, men også roligan-optog ved fodboldturneringer. *Festen* havde været de førmoderne leges, idrætters og danses tids-organiserede ramme. I moderniserings- og sportificeringsprocessen blev festprincippet imidlertid erstattet af faglighedsprincippet. Faglighedens hegemoni betød fra nu af at organisere idrætten i specialiserede discipliner, i foreninger og organisationer baseret på enkeltaktiviteter, som blev trænet efter hver sin præstationslogik. Fra multidimensionale karnevaller, folkelige årsmarkeder og kirkefester samt adelige turneringer førte dette til endimensionale konkurrencer for boksning hhv. basketball hhv. sejlsport. Faglighedsprincippet førte et tidsmønster af lineær kontinuitet og graduel perfektion med sig, af systematisk gentagelse, fremskridt og resultatforbedring. Det viste sig faktisk at være meget effektivt. Det kunne også integreres i den moderne tidsparcellering af arbejde versus fritid - med faglighed på hver side af inddelingen. Derfor betyder idrættens nye festliggørelse ikke kun en forandring på indholdets plan - rekarnevalisering og remusikalisering, med masker, trommer, forklædning, latter og teatraliske elementer - , men også et skifte af tidsmønstrene: fra lineær vækst til rytmisk gentagelse og punktu-el-situational diskontinuitet. Fest er *begivenhed*.

(6.) „*Alderen*“ indgår på en anden måde i sporten. Idrætten, som engang havde været

et træk af ungdomskulturen og led i ungdommens identitetsdannelse, har skiftet ståsted, som den organiserede idræts tal viser. Den er blevet til - i høj grad - en børneaktivitet og til de voksnes og ældres vedligeholdelsesmotion. De unges livsfase er snarere karakteriseret gennem sportens såkaldte frafaldsproblem. De nye ungdomskulturer iscenesætter ganske vist netop kroppen gennem holdninger, rytmer (rockmusik), hårdragt, beklædning etc., men de bruger kun i sjældne tilfælde sportskonkurrencer af traditionel art til deres identitetsarbejde.

At idræt og ungdom tendentielt falder fra hinanden, er ganske vist også et resultat af industrisamfundets generelle aldring, men alligevel ikke kun en automatisk følge af de demografiske processer. Det er også kulturelt og relateret til bevægelsesmønstrenes skifte. Sportens aldring kan f.eks. ses i bevægelseskulturens nye langsomhed, sammenholdt med tidligere ungdomsgenerationers hurtigløb. Og endnu videregående: sportens indordning i de biografiske forløb skaffer nye diskontinuiteter og uoversigtligheder, der ligger langt fra det - ungdommelige - syn på „karrieren“.

Her kan det være oplysende at vende tilbage til de billeder, som samfundet danner sig om biografien og aldringens sociale tid. Dybt i den vesterlandske historie ligger billedet om livsbuen som en slags trappe i halvkredsen: Barnet kravler opad, bliver til ungdom, modner og stifter ægteskab hhv. opnår som fuld uddannet og selvstændig erhvervsdrivende mand livets højdepunkt. Derefter går den opadvendte bue over i en vis stagnation, hvor mennesket forbliver en kort tid på toppen, for efterfølgende - først langsomt og så brat - at stige ned ad alderens trappetrin.

Dette traditionelle billede siger meget om idrættens placering. Sporten har i sin industrikulturelle udformning været ensidigt knyttet til den opadgående ungdomsbue og har - gennem sin tidskonfiguration af hurtigløb, „fremad“ og rekordernes opadbevægelse - dannet et perfekt billede af denne livsfases forventning. Men altså kun af denne fases. - Hvor man nu i de senere år tænker „idræt for ældre“, følger man helt overvejen-

de nedgangsbuens logik: idræt som bremse for kroppens naturligt givede forfald.

Nu er livsbuen imidlertid ikke så selvfølgelig eller „naturlig“ som livets billede. Man kan f.eks. også tænke sig udviklingen omvendt. (Her siger jeg tak til Jørgen Povlsen for henvisningen.) En indsigt, der spørger gennem den nyere pædagogik, siger: barnet bliver født med tusinde sprog og ender med at tale kun ét. - Heri ligger et tabs historie: livet som nedgang i forhold til en oprindelig undren over verdenen, fantasi, mangfoldighed i udviklingsmulighederne ... Her følger altså ikke en opdragelse, men snarere en neddragelse. I stedet for livets „højdepunkt“ finder man så den „fuldtud-dannede“ mand som faktisk afkvalificeret, ensproget, blottet for alle alternative aktivitetsmuligheder, „fagidioten“ - eller også konen som indsnævret til husholdningen. Men så følger alderen som en ny mulighed for mangfoldiggørelse. Professionens tvang letter sig og kommer efterhånden til ophør. Omgangen med andre - yngre og yngste - generationer skaber nye erfaringsmuligheder. Livet kan reflekteres og gennemmediteres på nye måder. (I andre samfund kunne man blive shaman.) Man kan tillade sig at lave „overflødige“ ting, tage sig selv mere ualvorligt, spille klovn og iscenesætte sig mere excentrisk. Aldring bliver til opgængens chance.

Hverken den ene livsbue eller den anden repræsenterer livets „rigtige“ billede. Begge er samfundsmæssige konstruktioner og spejler reelt eksisterende tidserfaringer. Men sammenligningen kan bruges for kritisk at dekonstruere ensidigheden i at tænke „idræt for ældre“ bare som noget præventivt eller at sammenkoble „ungdom og idræt“ som noget naturgiven, som det den dag i dag er fastskrevet i mange landes ministerier „for ungdom og sport“ (Eichberg 1992).

(7.) Sporten havde deltaget i den moderne opsplittelse af livets tid, i parcelleringen mellem arbejds- og fritid. Dette mønster, viser det sig nu, har ganske vist været hegemonialt i industrikulturens historiske forløb, der var domineret af lønarbejdets og karrierens livsformer. Men det blev aldrig enerådende, og især ikke særligt relevant

for bestemte kvindelige livsformer. *Livsformsperspektivet* og livsformernes nyeste udviklinger peger altså væk fra det „objektive“ og „naturlige“ i at måle og klassificere de to typer af tid. Mønsteret arbejdstid versus fritid (med idræt klart i fritidssektoren) kan ikke længere bruges for at beskrive den nye idrætsverden: markedet for sports- og helsecentre, projektkulturen, idræt om dagen, idræt i daghøjskoler, de ældres idræt, idræt for arbejdsledige ... Den automatiske, næsten bevidstløse sammenkobling af „idræt og fritid“ er gået i stykker. *Tidernes nye mangfoldighed* bliver synlig gennem idrættens nye livsformsrelaterede - mangel på entydighed.

Fremskridtets krise

Tiderne skifter altså i den konkrete bevægelseserfaring. Deres forandring og nye mangfoldighed kaster lys på den samfundsmæssige logik, der gør det biografiske aktuelt på en ny måde. Det biografiske - det er netop også og især zapping time, en ny langsomhed og det situationale, ungdommens (rock-)rytmer og idrættens aldring, stress og et festligt her-og-nu ...

Igen, som i forhold til forandringen omkring 1800, kan man spørge, hvordan de basale forandringer af kroppens sociale tid fik udtryk i overbygningerne af diskurser og ideologier. Faktisk ser det ud, som om den moderne myte om fremskridtet er krakeleret i eller omkring 1970'erne.

Fremskridtsideologien havde altid været udsat for kritik, som dog mestendels forblev mere på det ideologiske indhold end på selve konfigurationens plan. Her var det kun mere eller mindre marginale kunstner-intellektuelle, der vægrede sig imod tidens konsensus, Kierkegaard, Baudelaire, Sorel ... Hos Friedrich Nietzsches blev - karakteristisk for denne slags kulturkritik - fremskridtet både afvist (som „bare en moderne idé, d.v.s. en forkert idé“) og reetableret som et „egentlig“ fremskridt: „Hvis menneskeheden som masse blev ofret for en enkelt, stærkere species menneske - så ville det virkelig være et fremskridt“ (Koselleck 1975, s.422).

Sporten blev tidligt tænkt med i fremskridtskritikken. Filosofen Theodor Lessing (1924, 1981) f.eks. lagde hele sit livsværk i kritikken af det vesterlandske „fremskridt“: som naturens kolonisering - en tidlig og skarp forløber for den økologiske kritik -, som kolonialisme imod andre folkeslag - beduiner, grønlandere, indianere, papuaer - og som det vestlige menneskets selvkolonisering. Lessing nævnte eksplicit sport, væddeløb, alpinisme og rekordbegrebet i sammenhæng med den amerikanske bøffeljagts massakre og taylorismen som udtryk for det kolonial-ødelæggende system (1924, s.212-13). - Lessings kritik var ikke populær. I 1933 måtte han emigrere fra Tyskland og blev skudt af udsendte SS-folk i Tjekkiet.

Frankfurterskolen videreførte civilisationskritikken og blev netop derfor senere udgangspunkt for den nyere sportskritik (Rigauer 1969) og bilismekritik (Sachs 1984). Walter Benjamin: „Fremskridtsbegrebet må baseres på ideen om katastrofen. At det fortsætter ‚så videre‘, dette er katastrofen.“ Han tegnede billedet om historien som en engel, der baglæns bliver drevet gennem stormen, med ansigtet vendt mod fortiden. Max Horkheimer 1947: „De tekniske midlers fremskridten er akkompagneret af en proces af dehumanisering. Fremskridtet truer med at ødelægge det mål, som det skulle virkeliggøre - ideen om mennesket“ (cit. efter Koselleck 1975, s.422).

De civilisationskritiske fremstød kunne imidlertid overvejende læses som kritik af et faktisk eksisterende fremskridt (som nemlig udviklede sig på bekostning af noget andet). Som der blev formuleret i „Oplysningens dialektik“: „Fremskridtet indeholder kimen til tilbageskridt“ (Horkheimer/Adorno 1947, s.3). I enkelte metaforer - at flyve baglæns, katastrofen - kunne dog også tvivlen udtrykke sig, om sådan noget som fremskridt overhovedet eksisterede i historien. Altså en tvivl ikke kun i indholdet - kapitalisme, industrialisme, den administrerede verden - , men i selve den sportiv-strømlinede konfiguration.

Denne kritik blev eksplicit og samtidig en bred strøm i samfundets bevidsthed i løbet af 1970'erne. Ironisk nok skete det efter fremskridtsideologiens kraftige opblom-

string efter 1968. Det berømte studie af Club of Rome om „Grænserne for vækst“ udregnede sammenbruddets logik i fremskridtsprocessen (Meadows 1972). Har samfundets proces måske mere med *vækst* som i trælivet - altså med grænser, med aldring, med forrådnelse og død - at gøre end med sportens hurtigløb? Økologikritikken bragte desuden begrebet *kredsløb* til bevidsthed, også dette var relevant for den sociale modelering af tiden. Hvis alt er kredsløb, så skrumpet det såkaldte fremskridt til et mindre delsegment i cirkulationens billede.

Tit blev tidskoncepterne imidlertid også stillet dikotomisk-alternativt overfor hinanden: fremskridtets lineære tid versus den „egentlige“ *cykliske tid* (ud fra den „cykliske“ ideologi: Husen 1988, ud fra den „lineære“: Wendorff 1980). Den sociale tid fremstod her ofte som „tidsopfattelse“. To opfattelser om tiden stod overfor hinanden, som skulle man vælge imellem og helst fravælge den „forkerte“, lineær-cartesianske tidsideologi (Capra og Dossey 1982). Herved blev tidens materiel-sociale vægt næppe taget alvorligt. Og med „new age“ versus „old age“ kunne man endog vende tilbage til den moderne dualisme om det gode i fornyelsen, i fremadbevægelsen.

Et stykke dybere gik derfor de strømninger - og snarere praksisformer end ideologier - , som ikke længere antog en lineær udviklings eksistens, men som ophævede den selv som illusion. „*No future*“ - udtrykte punk-generationens indsigt. Denne sociale tid kan ikke længere „løbes“ på lige måde, som den moderne tid kunne kropsliggøres i hurtigløbet. No future - det kan snarere snubles - eller også head-banges eller stagedives. Tiden er usammenhængende og grotesk. „Du har ingen chance - ta' den.“

Hvor den økologiske kredsløbstænkning med sin „cykliske tid“ virkede som en overbygning over den nye langsomhed og de østasiatiske praktiker (tai chi, yin og yang), der henviser „No future“ snarere til de nye leges (og mediernes) *zapping time*, til her-og-nu'et. Herfra set var det måske en optisk forvrængning, at tage det „progressive“ i 68'er-bølgen for altfor givet. 1968 var også og især *begivenhed og fest*, den uforudsigelige eksplosion og et brud med beregnelighede

dens rette linie (Bouchet 1986). „Begivenhederne“, som de blev døbt, især i forhold til barrikaderne i Paris maj 68, var ikke tilfældigvis knyttet til *happening* som teatralisk praksis - inklusive go-in og love-in. Oprøret udtrykte sig bl.a. i Living Theatre's spontaneisme, i Kommune 1's opfindsomme provokationer og i *situationismens* hhv. situationisternes revolutionær-absurde iscenesættelser (Dressen 1991). I Danmark stod Asger Jorn for denne side af oprøret - og Odin Teatret. Odin Teatrets montager ophæver enhver „retning“ i den dramatiske proces. Forgæves leder man efter „pointen“, efter „happy end“ eller unhappy end. Hele mønstret af fremad-stræben-forventning-løsning-resultat er sat ud af spillet. No sports.

Om tidens tingsliggørelse

Det er ikke mindst oplysende om det moderne fremskridts opløsning, at fremskridtsbegrebet politisk har skiftet side. Venstrefløjens bevægelsesbegreb gennem to århundrede er siden 1960/70'erne pludseligt havnet på de konservatives og højrefløjens side. Konservative partier reklamerer for sig med progressismens pil-symboler, med sportive og bilistiske ikoner. Den vesttyske højrefløjs Franz Josef Strauss blev citeret for slogan'et: „Konservativ vil sige at stå ved spidsen af fremskridtet.“ Og så fik man i Danmark „Fremskridtspartiet“.

Den gamle fremskridtstro med sin blanding af teknologisk stolte, moralske krav (menneskerettigheder) og nedladdenhed overfor de andre kulturer er ganske vist ikke død. Men den har fået en dårlig samvittighed og er blevet defensiv.

Hvorfor er vi nødt til at tænke videre i fremskridtets baner, spørger en - trods alt - moderne europæer (Mørch 1991, s.329). Går der nødvendigvis bevægelsesretninger - frem eller tilbage - i alle kulturbeskrivelser? „Det gør de nok, for tiden går. Tidsoplevelsen har tydelig retning. I alle andre kulturer end den europæiske går det altid tilbage.“ Kun i den vesterlandske civilisation - som er civilisationen som sådan, der er ikke nogen anden - går det fremad (Mørch 1991, s.25-28).

Det lyder både kynisk og fortvivlet. Overlegenhedens gode samvittighed - vi er

de første på hurtigløbets bane, enhver kan jo se og måle det - er forsvundet. Så forbliver der kun tidens naive naturalisering - „tiden går“ - som det sidste argument. Men: Går tiden? Løber tiden?

Der var engang, at menneskets løb efter det stopur-målte resultat var så vigtig, at hele livet og samfundets selvforståelse kunne bygges på det. Man kunne endog glemme ideens basis og for alvor tro, at det var selve tiden, der „gik“, og at tidens „gang“ eller „løb“ samt tidens „bane“ og tidens „retning“ var - ligesom stopuret - naturlige objektiviteter. Tiden er en ting, altså kan jeg argumentere med den, siger den moderne europæer. *Tiden har en karriere, altså er jeg.*

Efter moderniteten ser det lidt anderledes ud. Tidens „løbebane“ er en tingsliggørelse på grundlag af en social-kropslig praksis. Og denne praksis kan skifte, som den tidligere har skiftet undervejs.

Mennesket løber nemlig også snub-lende. Det zapper fra leg til leg, - fra lyst til lyst og fra krise til krise. Menneskets tid er også konvulsiv, latterens tid. *Før, efter og ved siden af karrieren er der også liv.* Mennesket har en biografi. Det forandrer alt.

Litteratur:

Albrecht, Richard, 1987: *Der militante Sozialdemokrat. Carlo Mierendorf 1897 bis 1943.* Eine Biographie. Berlin, Bonn: Dietz Nachf.

Ariès, Philippe, 1960: *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime.* Paris. - På dansk forkortet: Barn-dommens historie. København: Arnold Busck, 1982.

Baumgarten, Franciska, 1924: *Arbeitswissenschaft und Psychotechnik in Russland.* München, Berlin: Oldenbourg.

Baumgarth, Christa, 1966: *Geschichte des Futurismus.* Reinbek: Rowohlt.

Bette, Karl-Heinrich, 1989: *Körperspuren. Zur Semantik und Paradoxie moderner Körperlichkeit.* Berlin, New York: de Gruyter.

Bouchet, Dominique, 1986: *Overraskelsens sociologi. Maj 68-urolighederne i Frankrig.* I: Bouchet: Fremtiden er ikke hvad den har været. Århus: Afveje, s. 27-41.

Damkjær, Søren, 1991: *Bevægelseslege.* I: Idræts-historisk Årbog, 7, s. 79-94.

Digel, Helmut, 1982: *Sport verstehen und gestalten.* Reinbek: Rowohlt.

Dohse, Walter, 1963: *Das Schulzeugnis. Sein Wesen und seine Problematik.* Weinheim: Beltz.

Dossey, Larry, 1982: *Space, Time and Medicine.* Boulder/Colorado: Shambhala. - På dansk: Lægevidenskabens krise. Borgen 1984.

Dressen, Wolfgang, (Hrsg.), 1991: *Nilpferd des höllischen Urwalds. Spuren in eine unbekannt Stadt.* Situationisten, Gruppe SPUR, Kommune 1. Berlin: Werkbund-Archiv.

Duerr, Hans Peter, 1990-93: *Der Mythos vom Zivilisationsprozess.* Bind 1-3, Frankfurt/Main: Suhrkamp.

Eichberg, Henning, 1978: *Leistung, Spannung, Geschwindigkeit.* Stuttgart: Klett.

Eichberg, Henning, 1989: *Von Tristram Shandy zu Marschall Vorwärts'. Zur sozialen Zeit der Körper in Sport, Krieg und Fort-Schritt.* I: Sportwissenschaft, 19, s. 272-296.

Eichberg, Henning, 1992: *Kropsfundamentalisme? Om menneskevidenskaben og de ældres sportificering.* I: Idræthistorisk Årbog, 8, s. 177-191.

Eichberg, Henning, (guest edit.), 1994: *Narrative Sport Sociology in Scandinavia.* Temahefte af: International Review for the Sociology of Sport, 29. Under udgivelse.

Eichstedt, Astrid/Bernd Polster, 1985: *Wie die Wilden. Tänze auf der Höhe ihrer Zeit.* Berlin: Rotbuch.

Enquist, Per Olov, 1971: *Sekonden.* - På dansk: Sekundanten. København: Samleren 1971. - På tysk: Der Sekundant. Frankfurt/Main: Fischer 1981.

Földesi, Gyöngyi Szabó, 1993: *The Use of Autobiographies in Sport Sociology: A Pilot Study.* Paper, ICSS-Seminar on Sport, Space and Time, Wien.

Günther, Helmut/Helmut Schäfer, 1959: *Vom Schamanentanz zur Rumba. Die Geschichte des Gesellschaftstanzes.* Stuttgart: Fritz Ifland. 2. opl. 1975.

Günther, Helmut/Hubert Haag, 1976: *Von Rock'n'roll bis Soul. Die modernen Poptänze von 1954 bis 1976.* Ostfildern-Nellingen: Gertrud Hepp.

Hansen, Victor, 1890-93: *Illustreret Idrætsbog.* Bind 1-2, København: Philipsen.

Hess, Rémi, 1989: *La valse. Révolution du couple en Europe.* Paris: Métaillié.

Hopf, Wilhelm, 1981: *Soziale Zeit und Körperkultur.* Münster: Lit.

Horkheimer, Max/ Theodor W. Adorno, 1947: *Dialektik der Aufklärung.* Amsterdam. Nyudg. Frankfurt/Main: Fischer 1971.

Husen, Michael, 1988: *Arbejde, rytme og tid.* København: Arnold Busck.

Jokinen, Eeva/ Soile Veiola, 1990: *Oman elämänsä turistit.* Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Klein, Gabriele, 1992: *Frauen Körper Tanz. Eine Zivilisationsgeschichte des Tanzes.* Weinheim, Berlin: Beltz Quadriga.

Korsgaard, Ove 1986: *Krop og kultur.* Odense: Universitetsforlag.

Koselleck, Reinhart, 1975: *Fortschritt.* I: *Geschichtliche Grundbegriffe.* Bd.2, Stuttgart: Klett, s.351-423.

Kutschmann, Werner, 1986: *Der Naturwissenschaftler und sein Körper. Die Rolle der „inneren Natur“ in der experimentellen Naturwissenschaft der frühen Neuzeit.* Frankfurt/Main: Suhrkamp.

Laine, Leena, (edit.), 1991: *Sport and Cultural Minorities.* 1. International ISHPES Seminar Turku 1992. Working Papers. Helsinki: The Finnish Society for Research in Sport and Physical Education.

Laitinen, Arja/Arto Tiihonen, 1990: *Narratives of Men's Experiences in Sport.* I: International Review for the Sociology of Sport, 25, s.185-201.

Leclerc, Gérard, 1972: *Anthropologie et colonialisme.* Paris. - På tysk: *Anthropologie und Kolonialismus.* München: Hanser 1973.

Lessing, Theodor, 1924: *Untergang der Erde am Geist.* Hannover: Wolf Albrecht Adam, 3.opl. (første opl. 1916 under titlen: Europa und Asien).

Lessing, Theodor, 1981: *Die verfluchte Kultur. Gedanken über den Gegensatz von Leben und Geist.* München: Matthes & Seitz.

Lichtenstein, Claude/Franz Engler, (Hrsg.), 1993: *Stromlinienform. Streamline. Aérodynamisme. Aerodinamismo.* Zürich: Museum für Gestaltung, 2.opl.

Meadows, Dennis et al., 1972: *The Limits to Growth.* New York: Universe. - På tysk: *Die Grenzen des Wachstums.* Bericht des Club of Rome zur Lage der Menschheit. Stuttgart: DVA.

Millis, Walter, 1956: *Arms and Men. A Study of American Military History.* New York: Putnam. - På tysk: *Amerikanische Militärgeschichte in ihren politischen, wirtschaftlichen und sozialen Zusammenhängen.* Köln: Markus.

Morgan, Lewis H., 1877: *Ancient Society.* - På tysk: *Die Urgesellschaft.* Untersuchungen über den Fortschritt der Menschheit aus der Wildheit durch die Barbarei zur Zivilisation. Stuttgart 1908. Nyudg. Lollar: Achenbach 1976.

Mummendey, Hans Dieter/Rosemarie Mielke, 1989: *Die Selbstdarstellung des Sportlers.* Schorndorf: Hofmann.

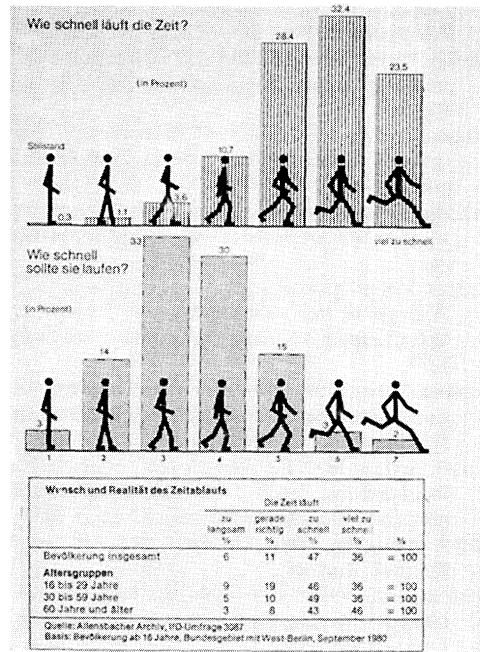
Moegling, Klaus, 1988: *Alternative Bewegungskultur.* Frankfurt/Main: Fischer.

Mørch, Søren, 1991: *Civilisationen.* (=Det europæiske hus. 1) København: Gyldendal.

Nagbøl, Søren, 1984: *Rejsen som oplevelse.* I: Lars Henrik Schmidt/Jens Kristian Jacobsen (red.): *Turisme og reiseliv.* Ålborg: NSU, s. 170-211.

Nagbøl, Søren, 1986: *Macht und Architektur. Versuch einer erlebnisanalytischen Interpretation der Neuen Reichskanzlei.* I: Alfred Lorenzer (Hrsg.): *Kultur-Analysen.* Frankfurt/Main: Fischer, s. 347-373.

Nagbøl, Søren, 1987: *Disziplinierung in Weiss. Eine Architekturinterpretation.* I: Jürgen Belgrad et al. (Hrsg.): *Zur Idee einer psychoanalytischen Sozialforschung. Dimensionen szenischen Verstehens.* Frankfurt/Main: Fischer, s. 347-366.



Hvor hurtigt løber tiden. Resultatet af en spørgeskemaundersøgelse fra 1980. Befolkningens flertal mener at tiden løber for hurtigt og stress.

Nagbøl, Søren, 1990: *At bade er regionalt, nationalt og overnationalt. Helgoland på Amager.* I: *Idrætshistorisk Årbog*, 6, s. 24-32.

Nagbøl, Søren, 1993: *Lebende und tote Schatten. Das neue dänische Nationalstadion contra Brumleby.* I: Knut Dietrich/Henning Eichberg (Hrsg.): *Körpersprache. Über Identität und Konflikt.* Frankfurt/Main: Afra, im Druck.

Nielsen, Hans-Jørgen, 1979: *Fodboldenglen. En beretning.* -Nyudg. Varde, København: Dansk lærerforeningen/Skov 1981.

Nitsch, Jürgen R., (Hrsg.), 1981: *Stress.* Bern.

Nitschke, August, 1975: *Verhaltenswandel in der Industriellen Revolution.* Stuttgart: Kohlhammer.

Ordbog over det danske sprog. Bind 1-28, København: Gyldendal 1918-1956, 2. opl. 1966.

Ottesen, Laila, 1989: *Fodboldklub, familieliv og bytteøkonomi.* I: Rahbek Christensen 1989, s. 132-141.

Ottesen, Laila, 1990: *På hjemmebane.* I: *Idrætshistorisk Årbog*, 6, s.33-48.

Oxford English Dictionary. Oxford 1971.

Oettermann, Stephan, 1984: *Läufer und Vorläufer. Zu einer Kulturgeschichte des Laufsports.* Frankfurt/Main: Syndikat.

Penz, Otto, 1987: *Bewegungsfelder. Phänomenale Geschichten der Körpertechnik.* Münster: Lit.

- Penz, Otto, 1990: *Sport and Speed*. I: International Review for the Sociology of Sport, 25, s.157-167.
- Pietsch, Werner/Sven Simon, 1970: *Uwe Seeler und die Bilanz seiner einmaligen Karriere*. Berlin: Ullstein.
- Rahbek Christensen, Lone, 1987: *Hver vore veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv*. Lyngby: Etnologisk Forum.
- Rahbek Christensen, Lone, (red.) 1989: *Livsstykker. 12 studier af livsformer og vilkår*. Ringe: Kulturbøger.
- Richter, Joseph (pseudonym: Pater Hilarion), 1785: *Bildergalerie weltlicher Missbräuche*. Frankfurt/Main, Leipzig. - Nyudg. Dortmund: Harenberg 1977.
- Rigauer, Bero, 1969: *Sport und Arbeit. Soziologische Zusammenhänge und ideologische Implikationen*. Frankfurt/Main. Suhrkamp.
- Rundt, Arthur, 1932: *Der Mensch wird umgebaut. Ein Russlandbuch*. Berlin. - På svensk: Människan göres om. Stockholm: Natur och kultur, 1932.
- Sachs, Wolfgang, 1984: *Die Liebe zum Automobil*. Reinbek: Rowohlt.
- Schelin, Bo, 1985: *Den ojämlika idrotten. Om idrottsstratifiering, idrottspreferens och val av idrott*. Lund: Universitet.
- Schelin, Bo, 1988-90: *Projekt Ungdom og idræt*. Rapport 2, 3 og 5. København: DHL.
- Schivelbusch, Wolfgang, 1977: *Geschichte der Eisenbahnreise. Zur Industrialisierung von Raum und Zeit im 19. Jahrhundert*. München: Hanser. - Nyopl. Frankfurt/Main: Ullstein 1979.
- Sironen, Esa, (udg.), 1988: *Uuteen liikuntakulttuuriin*. Tampere: Vastapaino.
- Sironen, Esa et al. (udg.), 1992: *Urheilukirja*. Tampere: Vastapaino.
- Tatur, Melanie, 1979: *Wissenschaftliche Arbeitsorganisation. Arbeitswissenschaft und Arbeitsorganisation in der Sowjetunion 1921-1935*. Wiesbaden: Harrasowitz.
- Virilio, Paul, 1977: *Vitesse et politique*. Paris.- På tysk: Geschwindigkeit und Politik. Ein Essay zur Dromologie. Berlin: Merve 1980.
- Virilio, Paul, 1978: *Fahren, fahren, fahren*. Berlin: Merve.
- Walker, Stella A., 1972: *Sporting Art. England 1700-1900*. London.
- Wendorff, Rudolf, 1980: *Zeit und Kultur*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Wilder, F.L., 1980: *Sport für Gentlemen. Alte Druckgraphik aus England*. Dortmund: Harenberg.
- Witte, Irene Margarete, 1928: F.W.Taylor. *Der Vater wissenschaftlicher Betriebsführung. Ein Lebensbild*. Stuttgart.
- Zech, Rainer, 1988: *Kollektive Autobiographie-Forschung. Begründung einer Methode zur Erforschung von Prozessen individueller Persönlichkeitsentwicklung*. Hannover: Expressum.